

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)

"שפאפין בחי העולמים וזורע" (מדרש תהילים יט)

גליון מס' 48

תמוז - אב תשס"ב

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל' 08-6847325

פקס' 08-6847055

עורך:
הרב דורון ותקין

מערכת:
הרב אביגדור לוינגר
הרב יואל פרידמן
הרב גבריאל קדוש

דמי מינוי לשנה: 36 שקל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות

אינטרנט: www.toraland.org.il
דוא"ל: Mahon@inter.net.il

©

כל הזכויות שמורות
ISSN 0793 - 4262

סדר ועימוד
א"א 08-6847761
דפוס חמד בע"מ, ירושלים

תוכן

מאמר מערכת

- 5 אהבת חינוך לארץ הרב דורון ותקין

הגות

- 8 לאמץ לבבות לאמונת אמת הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא
- 11 חורבן ובניין משום קדושה בארץ ישראל הרב צבי שוורץ

מאמרים

- 18 שיעורי הרחקה בכלאי ירקות בגינה הרב אברהם סוחובולסקי
- 27 נטע רבעי בגידולי חממה הרב יהודה הלוי עמיחי
- 30 הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ייצוא הרב אהוד אחיטוב
- 33 גדר חיה בין חצרות הרב יעקב אפשטיין

תגובות

- 39 רגב נוסף באדמה יצחק רקנטי

רשימת המשתתפים

מכון התורה והארץ	הרב אהוד אחיטוב
מכון התורה והארץ	הרב יעקב אפשטיין
מכון התורה והארץ	הרב דורון ותקין
מכון התורה והארץ	הרב אברהם סוחובולסקי
חבר ביה"ד לענייני ממונות קרית ארבע	הרב יהודה הלוי עמיחי
מכון התורה והארץ	
מנהל בית ספר לתקשורת "מעלה", לשעבר	יצחק רקנטי
ראש ישיבת מרכז הרב	הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא
הרב הראשי לישראל, לשעבר	

הרב דורון ותקין

אהבת חינם לארץ (במקום מאמר מערכת)

חטא המרגלים

את חומרת חטא המרגלים ניתן לציין בשני עניינים: העונש החמור והשפעת החטא על עם ישראל לעתיד.

עונשם של יוצאי מצרים היה שלא יכנסו לארץ, במדבר מתו עד תום כל הדור, ובניהם אחריהם – הדור הבא, נכנס תחתיהם לארץ.

השפעת החטא על עם ישראל לדורותיו מוזכרת במשנה (תענית פ"ד מ"ו): "בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר". אומרים חז"ל (תענית כט ע"א): "ויבכו העם בלילה ההוא", אמר הקב"ה: אתם בכיתם בכיה של חנינם ואני קובע לכם בכיה לדורות". מפרשת הגמרא ש"מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב". משמע שחטא המרגלים לא היה רק החטא הראשון בט' באב, אלא השפיע על היום הזה לעתיד ולכן קרו בו מקרים קשים לישראל כפי שמפרטת המשנה.

מדוע חטא המרגלים היה כה חמור עד ששינה את מהלך הדורות?

העם והארץ

חטא המרגלים נוגע להבנה מהי הארץ לעם. כל עם זקוק לארץ כדי לחיות את חייו, אבל לעם אלוקי עם סגולה, הארץ המתאימה היא גם ארץ אלוקית. אפשר היה להבין שהסיבה לכך שאנחנו צריכים ארץ מיוחדת היא, כדי שנוכל לחיות את חיינו המיוחדים. הארץ היא אמצעי לחיים שלנו, וכדי להיות אמצעי טוב היא צריכה להיות מתאימה. אין זה כך, הארץ מתאימה לנו לא רק כאמצעי אלא כיעוד פנימי. הארץ והעם הם תיומת אחת – שדרה המחולקת לשנים, כדברי הרב קוק זצ"ל (אורות א"י א):

"ארץ ישראל איננה דבר חיצוני לאומה, קנין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החומרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמותית קשורה בקשר של חיים עם האומה...".

הארץ ואנחנו כמו גוף ונשמה, כמו שהגוף הוא אחד עם הנשמה, ומגלה את חיי הנשמה – כך הארץ היא אחד עם העם והיא מקום גילוי החיים שלנו, כמאמר חז"ל (אבות פ"ד מ"ג): "אין לך דבר שאין לו מקום". המקום הוא חלק מהופעת החיים, מכיוון שהחיים שלנו אינם ארציים גם הארץ שלנו איננה ארצית. חיינו הקדושים הם פורצים ומתממשים בקדושתה החיונית של הארץ.

יתרה מכך, ביצירה האלוקית בחירת הארץ קדמה לבחירת ישראל. הארץ עומדת בקדושתה מימי בראשית. ואלה מביא אותנו רבש"ע אחרי יציאת מצרים. יש לארץ ראשוניות יסודית בכל הנוגע להופעת שכינה וקדושה בעוה"ז. הארץ נבראה בקדושתה וממנה הושתת כל העולם. היא יסוד מציאותי של קדושה נצחית ללא הפסק, וכאשר עם ישראל חי עליה את חייו מתגלית קדושתה. על כן בשעה שישראל גולים ממנה היא בשיממונה ואין שום אומה יכולה להזדווג לה.

קלקול המרגלים לשעה ולדורות

מפרש המהר"ל (נצח ישראל פ"ח) שהיה צריך להיות רצף בין יציאת מצרים וכניסת ישראל לארץ, הרצף נשבר בחטא המרגלים. אילולי החטא היה נשמר היחס האלוקי של בחירת ישראל גם ביחס לארץ – לא היו גולים ממנה לעולם, ולא היה חרב בית המקדש. כמו שבחירת ישראל הסגולית והנצחית אין לה הפסק. אמנם לבסוף נכנסו לארץ אבל לא מתוך אותו התהליך. המרגלים הולידו "הווה אמינא" שעם ישראל יכול בלי הארץ, לכן הם בדקו אותה וריגלו לראות האם הארץ טובה לנו. כביכול כניסתנו אליה תלויה בבחירה וברצון ההכרתי שלנו, ולא בבחירה – ביצירה האלוקית. אמנם התברר לאחר מכן שאין הארץ תלויה בבחירתנו כי הקשר שלנו אליה הוא קשר של נצח – קשר אלוקי. אבל ה"הווה אמינא" השאירה רושם בביטול הרצף.

מפרש הרצ"י קוק (שיחות הרצ"י לפרשת שלח, סדרה ראשונה סעי 4):

"בדבריהם של המרגלים מתגלה חוסר הבנה לקשר המהותי בין עם ישראל וארץ ישראל. הם מתייחסים אל העם שיושב שם 'לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא'. בלי להתייחס אל הארץ וחיוניותה לעם ישראל. אבל יהושע וכלב אומרים 'עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה', ומתייחסים אל הארץ עצמה, ואל ההכרח האלוקי שעם ישראל ישב בה, המחייב לעלות אליה ולרשת אותה, בין אם אין שם גויים, בין אם יש שם גויים באופן ארעי.

זה חוסר הבנה ואמונה, בעצם עניין עם ישראל ותורה במציאות. של קידוש החיים, וקידוש הארציות, הגורם מאיסת ארץ חמדה לכל העם כולו. וגזירת עונש לכל הדור".

לפי הסברו המרגלים התייחסו לעם שישב כאן, ויכולת לנצח אותו במלחמה, והתעלמו מכך שהמלחמה היא בעצם על הארץ. לכן הם מזכירים את הקושי להילחם ולגרש את העם שיושב בה כי הוא חזק. אבל כלב ויהושע התייחסו למפגש עם הארץ ומה הארץ עושה לנו כאשר אנחנו מורישים אותה, וממילא נלחמים בגויים שיושבים עליה ומגרשים אותם.

הרצון של העם להיכנס לארץ הוא מנחה אותנו להוריש את הגויים שישבו כאן, כי המפגש עם הארץ נותן לנו חיים נותן לנו את יעודנו, הוא איננו אמצעי להשיג קיום מצוות. הוא חיינו ממש, וכשנלחם על הארץ נקבל חיים, נקבל את

הכוח להילחם ולהוריש את הגויים. כלב ויהושע לא התעלמו מהגויים שישבו בארץ אבל הם ידעו שהארץ היא הגורם שמכריע את המלחמה.

ה"הווה אמינא" של המרגלים גרמה קלקול לדורות, שהקשר לארץ לא חדור בנו בעצמיותנו כמו שהיה יכול להיות אילו היה המשך אחד מיציאת מצרים, ועקב כך נולדה אפשרות הפיזור והיציאה לגלות. לכן החורבן והבכיה לדורות "התגלגל" לאותו היום. היום הזה מלמד על החיבור העצמי בין הארץ לעם.

חזרה לציון

בשיבת ציון שלנו הארץ משיבה את בניה וקוראת להם לבוא כדברי הגמרא (סנהדרין צח ע"א):

"אמר ר' אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשארו לעמי ישראל כי קרבו לבוא".

הארץ מגלה כלפי בניה מידה של אהבת חיים, לתקן את הבכיה "חינם" לדורות מאותו הלילה. הארץ מחזרת אחרינו ומחזירה אותנו אליה. עלינו להתחזק ביחס העצמי אל הארץ וממנה לקבל את הכוח להוריש את הגויים היושבים עליה. המפגש שלנו עם הארץ הוא מפגש של חיים, חיים של קדושה חיים של אידיאליים, היא משיבה חיים לעם היושב בה, ומחיה אותו להילחם ולהוריש את הארץ.

את גליוננו פותח מאמרו של ראש ישיבת מרכז הרב, והרב הראשי לישראל (לשעבר) הרב הגאון אברהם אלקנה שפירא שליט"א – "לאמץ לבבות לאמונת האמת", לא לפחד להחזיק בארץ ובמצוות המלחמה עליה. עליו נוסף מאמרו של הרב שוורץ, "חורבן ובנין משום קדושה בארץ ישראל", כיוון שלעיתים קדושתה גורמת לחורבן, וחורבנה הוא תיקונה.

העיסוק במצוות התלויות בארץ מפני קדושתה, כמו העיסוק בה עצמה ובהתיישבות המעשית עליה, מרומם את הרוח ומשיב חיוניות של חיים מהארץ לעם. בגליוננו בירורים בסוגיות שונות: הרחקה משום כלאים בירקות גינה, חיוב נטע רבעי בעץ שגדל בחממה והפרשת תרומות ומעשרות מפירות יצוא. הרב אפשטיין עוסק בחיוב השתתפות בבניית גדר חיה בין שכנים, והאם ניתן לכפות על אחד מהצדדים לבנותה.

בבניין ירושלים ננוחם, וכל המתאבלים עליה יזכו לראות בבנינה, בביאת גואל צדק במהרה.

בברכה

דודן ותקין

הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא

לאמץ לבבות לאמונת אמת

כתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת נח). שהזהירנו מלירא מן הכופרים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם, אבל חובה עלינו להתגבר ולעמוד כנגד העם האחר, וכל מי שייסוג אחור ויברח, כבר עבר על ל"ת, והוא אמרו יתעלה, לא תערוץ מפניהם (דברים ז, כא) ונכפלה האזהרה ואמר לא תיראום (ג כב) ונכפל הצווי בזה הענין הרבה, כלומר שלא יברחו ושלא ישובו לאחור בעת המלחמה, כי בענין זה אפשר לקיים אמונת האמת, עכ"ל הרמב"ם. והמכוון הוא כמ"ש קומה ד' ויפוצו אויביו, ובספרי דרשו, אויבי ישראל הם אויבי ד', והנה הרמב"ן נחלק על הרמב"ם, וכתב שזו רק הבטחה ולא מצוה, ואם מניעה היא לא יוסיפו השוטרים ויאמרו מי האיש הירא ורך הלבב, שעובר הלאו יפרסם חטאו ויחזור.

ובמגילת אסתר שם מסביר בדעת הרמב"ם, שא"א לומר שזו הבטחה, שמנין לכהן להבטיחם שלא ייראו, כי שמא יפול לב העם בראותם רכות לבב קצתם.

ונ"ל שאם כי לכאורה משמע שהאזהרה הנ"ל היא רק על הלוחם, אבל מהמקור של הרמב"ם נראה שס"ל שהאיסור הוא לא רק על הלוחם, אלא לעם בכללו שהרי הפסוקים שהביא הרמב"ם הם דברי משה רבינו ודברים אלו קובעים לאו ואיסור, וזה נאמר עוד קודם שנלחמו כשעדיין לא היתה מלחמה, בראשונה מוזכר איסור לא לפחד בפרשת המרגלים, בדברים (א, כט) לא תעריצון ולא תיראון, ושם עדיין לא היה בכלל עת מלחמה, והיו בקדש ברגע, ואח"כ: ואת יהושע צויתי לא תיראום, וכן בפרק ז' לא תערוץ מפניהם עוד לא היו בא"י ולא בקשרי המלחמה. ומשמעות הרמב"ם היא שמה שנא' בפרשת שופטים בדברי משיח מלחמה הוא רק תוכחה, ואין בדבריו אלו קביעות לאו, וכן כתב בספר המצוות, שהיו תוכחה, ומפרשת מרגלים מוכח, שמכיון שהפחידו את העם ורצו לייאש אותם נקבע ע"ז לאו ואזהרה שלא לפחד, לא בשעת מלחמה דוקא, ומוכח שהיו אזהרה לכלל הציבור, ולא רק ללוחמים בשעת המלחמה, וזה בכל זמן וזמן.

ודבר זה חידוש גם בימינו בשעות אלו, להתחזק בביטחון ושלא לפחד, וכל זה הוא תלוי אמנם בדרגת האדם בבטחון ובאמונה, ונ"ל עוד גם לרמב"ן החולק על הרמב"ם, הרי כתב בהוספות לסה"מ, המצוה עשירית, לאו על הירא ורך הלבב, שלא ימס את לבב אחיו כלבבו, ולכאורה הרי סותר את דברי עצמו, שאין למנות לאו על פחד, ולפי הנ"ל יל"פ, שאמנם חולק על חידוש הנ"ל ברמב"ם שהרמב"ם סובר שהאיסור הוא קודם שיכנס לקשרי המלחמה, ונעשה עבריו ומחייבים אותו לפרסם חטאו, ובזה חולק הרמב"ן, אבל כשאדם כבר נמצא בחזית ולא יכול לעמוד במציאות קשרי מלחמה, ע"ז סובר הרמב"ן שיש לאו של לא תירא, ולא ימס את לבב אחיו

* נאמר בזמן מלחמת המפרץ והתפרסם בקובץ שיחות עמ' ז'.

כלבבו והנכון הוא שהרמב"ן מחדש איסור לא על הפחד, אלא אסור לו לבוא להיות במלחמה, שאם האיסור לא לפחד, אין לחייבו לפרסם את החטא הזה, אבל אם האיסור הוא לבוא אל המלחמה, חייב להימנע ממעשה האיסור ובהמנעו מלבוא כבר אין איסור.

ועיין בספר המצוות, שהרמב"ם כתב: משיח מלחמה מוכיח לעם תוכחת מלחמה, ויחזיר מי שאינו ראוי לו להלחם וכו'. ומלשון הרמב"ם בהל' מלכים נראה שמלבד זה שהכהן אומר את הפסוקים שבתורה, הוא מאריך בפירושים, ור"ל שמזכיר כל מה שנדרש בספרי האלו, וזהו משום שיש כאן לא רק אמירת פסוקים, אלא דברי תוכחה וחיזוק, על כך שיש איסור לפחד, ושיש מצוה להתחזק באמונה, ומה שאומר בסוף שילך וישוב לביתו, אי"ז בכלל תוכחה, אלא קריאה בלבד.

המצב כיום הוא שיש פחד, אנשים פוחדים, אע"פ שמצד הסתברות, סכנה מצויה ל"ע יותר בתאונות דרכים ח"ו, והסתברות של סכ"נ בתאונות דרכים היא בכמה וכמה אחוזים גדולה יותר מסכ"נ של הפצצות, אלא שכאן פוחדים יותר בגלל הרעש וכו' וכמ"ש חז"ל לא ניתנו רעמים אלא לפשט עקמימות שבלב, ועקמימות שבלב היא, מה יהיה, מה עושה הקב"ה לנו בזה ומערער את הבטחון בד', אולם כנ"ל הלאו קיים גם ליושבי העורף, שכ"א ישתדל להתחזק ולהרחיק את הפחד מלבו, חיזוק באמונה, וכאמור בפסוקים כי ד' אלוֹקֵינוּ בקרבך קל גדול ונורא וכו' וכו'.

חז"ל אמרו ששלושה דברים צריכים חיזוק, תורה ותפילה ודרך ארץ. ובילקוט ראובני פרשת שלח כתב, שא"י צריכה חיזוק שנאמר: והתחזקתם. גם לאחר המרגלים, שהיתה חולשה ביחס לארץ ישראל, התפלל מ"ד, וכתב שם הרמב"ן, שבתפילה זו לאחר המרגלים לא הזכיר זכות אבות, ואילו לאחר חטא העגל כן הזכיר זכות אבות, והזכיר הרמב"ן כי היות ומרגלים כפרו בא"י שניתנה לאבות, ע"כ אין זכות אבות עומדת לו, ולא יכל להזכיר עליהם זכות אבות, ועיין בספר "אור זרוע", שאע"פ שאמרו בגמ' במס' שבת שתמה זכות אבות, זה בסתמא, אבל כשמזכירים ומבקש למען שמם, עדיין עומדת לו זכות האבות.

הנה אמרו בגמ' אל יעמוד אדם במקום סכנה. שיש להתרחק ממקום סכנה, ואפילו כיוצא לשוק אמרו שיראה עצמו כאילו וכו'. וכן אמרו, עד היכן תכלית יסורים, אפילו הכניס ידו להוציא מטבע והוציא מטבע פחותה ממה שרצה זהו ג"כ יסורין. ומה תקנתו, ירבה בתשובה ומעש"ט, ועיין בכתובות שריב"ל ישב עם מצורעים ולמד תורה, ולכ' הרי הדין שלא יכנס למקום סכנה?

ומכאן לכ' מוכח שבשעה שלומד תורה ובמקום תורה, אי"ז כמקום סכנה, אלא שא"כ צ"ב הרי שאר אמוראים שם לא נהגו כריב"ל? וע"ש ברש"י שפירש שמה שנהג כך ריב"ל הוא משום כבוד התורה, ונראה שהכוונה היא, שכבוד תורה היא ישיבה, כמ"ש בברכות, הני בני מחוזא אבירי לב נינהו דחזו ביקרא דאורייתא, בכבוד התורה של ישיבת מחוזא, ולא מתגיייר, וזו תביעה אפילו כלפי גוים, תורה מגינא ומצללא וכאמור לעיל, שבמקום תורה, הסכנה פחותה כדמוכח ממעשה דריב"ל (ועיין בהסכמה לספר שמירת הלשון לבעל החפץ חיים, וע"ע בנצי"ב פ' כי תשא בהרחב דבר) ובגמ' ברכות אמרו

שלא יכנס אדם למקום סכנה וע"כ לא יתפלל במערה, וזה למד ר' יוסי מאליהו הנביא, ע"ש בגמ' וברמב"ם הביא הלכה זו, הן בהל' בשמירת הנפש, והן בהל' תפילה, ולכאורה למה היה צריך להביאו בשני מקומות, וצ"ל שהביאור הוא שמקום סכנה אי"ז רק הלכה שלא להתפלל שם, אלא המקום נהפך למקום שאינו מקום תפילה. וע"כ אמרו בגמ' שע"י מעש"ט ותשובה, המקום נהיה כמקום שאינו סכנה, ולולי זה היו כחורבה.

ובמדרש בפרשת בשלח, ופרעה הקריב... ויצעקו בני ישראל אל ד', ולמה עשה להם הקב"ה כך, ור"ל הרי עכשיו יצאו ממצרים להר סיני ופתאום נצטוו לחזור, והביא המדרש משל לבת מלך שלסטים פגעו בה וצעקה למלך הצילני. והצילה ונשאה לאישה, והיה מתאוה שתדבר אליו ולא רצתה, גירה בה שוב את הליסטים, והתחילה לצעוק למלך, א"ל, לכך הייתי מתאוה. כך ישראל במצרים, ויצעקו אל ד' והצילו והיה מבקש לשמוע קולם וגירה לפרעה לרדוף אחריהם, מיד ויצעקו אל ד', ולכך נאמר יונתי בחגי הסלע בסתר המדרגה, הראיני את מראיך השמיעני את קולך. ורואים מכאן יסוד חדש, שמן השמים מזמינים צרות לישראל כדי שיתפללו לד', הראיני את מראך, היינו דמותם של ישראל שהם ביסוד אנשי חסד ופתוחי לב, ובעת צרה נתגלה דמותם, השמיעני את קולך, היינו כח התפילה של כלל ישראל. הראיני את מראיך והשמיעני את קולך, ואנו נוכחים בתחילה התעוררות הלבבות לאחזה ורעות וחסד איש לרעהו, ונפתחים שערי תפילה לשיח לפני ד' לרחם על עמו ישראל.

תפקידנו בשעה זו, להתחזק בתורה, באמונה ובבטחון, וכולנו תקוה כי לא יטוש ד' את עמו ונחלתו לא יעזוב, ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש, וזכות אבות עם זכות ארץ ישראל תעמוד לנו כאמור: וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור.

הרב צבי שוורץ

חורבן ובניין משום קדושה בארץ ישראל

א. חורבן משום קדושה

בתורה מוצאים אנו שלשה מקומות בארץ ישראל שנגזר עליהם חורבן. בעיון זה אנסה לראות את הקשר בין המקומות ומדוע התקללו דווקא בחורבן.

א. שלושה מקומות חרבים

1. עיר הנידחת

בדין "עיר הנידחת" נאמר (דברים יג, יג-יז): "כי תשמע באחת עריך אשר ה' אלוקיך נותן לך... יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם לאמור **נלכה ונעבדה אלוהים אחרים**", ולפי ההלכה אם רוב אנשי העיר הודחו ע"י מדיחים מאותה העיר, העונש הוא "הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחובה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלוקיך **והיתה תל עולם לא תיבנה עוד**".

פוסק הרמב"ם (הלכות עכו"ם פ"ד ה"ח) **שעובר בלאו**: "ואינה נבנית עוד לעולם וכל הבונה אותה לוקה שנאמר **לא תיבנה עוד**".

מדוע נענש גם המקום עצמו ולא רק האנשים? מסביר הנצי"ב (שם): "דמקום ששלט בה כח הטומאה בחוזק, הוא מקום מסוכן לעולם על כן אותו מקום הוא חרב ושרוי בו כח עבודת כוכבים".

2. עגלה ערופה

בדין עגלה ערופה נאמר (דברים כא, א-ט): "כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו... ולקחו זקני העיר ההוא נגלת בקר אשר לא עבד בה... והורדו זקני העיר ההוא את העגלה **אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע** וערפו שם את העגלה בנחל... וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו".

רש"י מפרש (שם ד"ה וערפו): "תבוא נגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותיעורף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות". משמע שהבין שפסוק זה מדבר על פעולת הזריעה והעבודה בלשון עבר – מקום שלא עבדו בו ולא זרעו בו עד עתה. אולם הרמב"ם (ספר המצוות ל"ת שט) לומד שמשמעות הפסוק לעתיד, להורות איסור לאו על עבודה וזריעה בנחל איתן לאחר

שנערפה בו העגלה¹ "הזהירנו מעבוד ומזרוע בנחל איתן שנערפה בו העגלה והוא אומרו אשר לא יעבד ולא יזרע והעובר על לאו זה לוקה".

3. סדום

בעקבות חטאי אנשי סדום שהכתוב מעיד עליהם (בראשית יג, יג) "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד", וכן "זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד" (שם יח, כ), מביא ה' על סדום חורבן "וזה המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים ויהפוך את הערים האל ואת כל הכיכר ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה".

מכאן ואילך נהפכה סדום למקום שרוף, חרב ושם, ואף מהווה דוגמא ומשל למקום חרב. כגון: (דברים כט, כב): "גפרית ומלח שריפה כל ארצה לא תיזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו", וכן (ישעיהו א, ז): "ארצכם שממה עריכם שרופות אש אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה ושממה כמהפכת זרים" והדימוי שמדמה הנביא בקשר לזה (שם שם, ט): "כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו".

ב. שלוש עבירות חמורות

1. כנגד שלוש עבירות

בהתבוננות בכל אחת מהפרשות המובאות לעיל, העוסקות במקומות שעונשם חורבן ושממה נראה שהם מתאימים לשלוש העבירות החמורות בתורה: עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים.

עיר הנידחת היא עיר שרוב תושביה הודחו לעבודה זרה. כל עוד עובדי הע"ז בעיר הם אנשים מועטים – אינם רוב העיר, הרי דינם כיחידים ועונשם בסקילה, אולם כשרוב תושבי העיר או כולה עבדו עבודה זרה נגזרה גזירת כליה על תושבי העיר ורכושם ועל העיר עצמה, והמקום הופך לתל שלא ייבנה עוד.

בפרשת עגלה ערופה העונש הוא על שפיכות דמים, וכל עוד לא נמצא הרוצח יוצרת פעולה זו של עריפת העגלה וקללת המקום, זעקה ותשובה על הדם הנקי שנשפך, ומקום העריפה מהווה תזכורת מתמדת לחטא החמור. הרמב"ם (מ"ג ח"ג פ"מ) מסביר את טעם² איסור העבודה והזריעה: "כי תועלת עגלה ערופה היא גילוי ההורג, ולחיזוק עניין זה שהמקום אשר תיערף בו העגלה לא

1. עי' במשנה (סוטה פ"ט מ"ה), ובהסבר התיר"ט למשמעות המחלוקת של רש"י והרמב"ם מהו נחל איתן, וכן תפא"י אות יב, ובתוס' רע"א אות לה. כמו כן בהלכות רוצח (פ"י הל' ט): "הנחל שנערפה בו העגלה אסור בזריעה ועבודה לעולם שנאמר אשר לא יעבד ולא יזרע".

2. ע"ע העמק דבר (דברים כא, ט): שמפרש שהעסק של עגלה ערופה נעשה בפומבי, בעזרת סנהדרין גדולה "אנשי מחקרות ומדידות, גורם חקירות על העבר ותקנות לעתיד, ובאסיפת עצה ברבים יש עזר ה' להגיע לזה לבער הרע מביניהם", היינו תקנה איך לא ישכח מעשה הרצח הזה,

יעבד בו ולא יזרע לעולם, והרי בעל אותה הקרקע יחפש כל מיני עצות ויחקור עד שיודע ההורג כדי שלא תיערף העגלה ולא תיאסר עליו אדמתו זו לעולם."

מפני שאם לא נמצא הרוצח, והוא מסתובב חופשי החברה כולה מושחתת בנגע של שפיכות דמים וכיסוי למעשה הנורא הזה.

חטאה של סדום הוא בעיקר בעוון גילוי עריות. על הפסוק (בראשית יג, יג): "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד" מביאה הגמרא (סנהדרין קט ע"א): "רעים בגופם וחטאים בממונם, רעים בגופם כמו איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוקים, שאמר יוסף לאשת פוטיפר, וברש"י (שם): "שטופים בזימה".

גם בבחירת לוט את סדום כמקום מושבו מתאר הכתוב (בראשית יג, יז): "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה כגן ה' כארץ מצרים בואכה צוער", ובמדרש (ב"ר פר' מא, אות ז): "אמר ר' יוסי בר חנינא כל הפסוק הזה לשון ערוה: וישא לוט כמו ותשא אשת אדוניו את עיניה, וירא את כל כיכר כמו כי בעד אשה זונה עד כיכר לחם, כי כולה משקה כמו והשקה את האשה את מי המרים, לפני שחת ה' כמו ושחת ארצה".

כך גם מתרגם הירושלמי "וזקף לוט את עיניו לזנוי", ועוד במדרש (תו"ש פי"ג אות לט ובהערות): "יש מעיינות שמגדלין גבורים ויש חלשים, יש צנועים ויש שטופים בזימה ומעיין שטים של זנות היה והוא משקה לסדום".

ובמדרש הגדול (שם) מובא על אנשי סדום: "מגיד הכתוב שהיו שטופין בעריות ובמשכב זכר ובהמה".

כך בסיפור המלאכים שהתארחו בסדום, קוראים אנשי סדום אל לוט (בראשית יט, ה): "איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אותם". ותשובתו (שם שם ו-ז): "אל נא אחי תרעו: הנה נא לי שתי בנות אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם".

סופו של לוט שהיה להוט אחר עריות שחטא במערה עם בנותיו. ובלשון המדרש (ב"ר פר' מא אות ז): "אמר ר' נחמן: כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילים אותו מבשרו".

גם תיאורה של סדום "כגן ה' כארץ מצרים" נותן לפסוק משמעות כפולה גם היא פוריה כמצרים "אשר השקית ברגלך כגן הירק", אולם גם שטופה בזימה כמותה "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו", וסדום היא מעין "אי של מצריות" בתוך ארץ ישראל.

למדנו ששלושת המקומות בהן אמרה התורה שיחרבו בגלל החטאים הכבדים שנעשו בהם, מקבילים לשלוש העבירות החמורות בתורה.

והיה לו תקנה במניעת מקרים כאלו לעתיד. וע"ע ברמב"ן (שם ד) שמרחיב באופן ההסברה הזה וחולק וסובר שהוא חק אלוקי, ונועד להיות כמו קרבן לכפר על המעשה.

2. קדושת הארץ ע"י חורבן

התורה מסכמת (ויקרא יח כד-ל) את פרשת העריות: "אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגויים ותטמא הארץ ואפקוד עוונה עליה ותקיא הארץ את יושביה". ארץ ישראל אינה יכולה לסבול לאורך זמן טומאה ושחיתות. "כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ" (שם), משמעות כניסתם של בני ישראל לארץ מצד קדושתם הייתה לעקור את העבירות החמורות, ולהוציא את טומאת עמי כנען מהארץ, בגלל הקדושה המתאימה לסגולת הארץ, כמו שאומרת התורה (שם שם, ג) "כמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיכם לא תלכו".

ישנו קשר בין סגולת הארץ ובין צורת החיים עליה, ולכן יש חשיבות לעקור ישובים וחיים, שבעקירה הזו שומרים על קדושת הארץ והחיים עליה. להמחיש את חומרת שלש העבירות החמורות שנעשו במקום מסוים, ייהפך המקום למקום קללה וחורבן, כדי להדגיש שמקום כזה לא ראוי להיות ארץ הקודש. כי מעלתה של ארץ ישראל שהיא ארץ שמעלותיה רוחניות ובזכות זה נותנת פירות, נבנית וצומחת. אולם במקום שעבדו עבודה זרה כמו בעיר הנידחת ייהפך המקום למדבר שממה ותיעקר מברכתה של ארץ ישראל. משום שבארץ ישראל ישנה מצווה מיוחדת לעקור ולרדוף אחר עבודה זרה, מפני קדושתה של הארץ, כמו שפוסק הרמב"ם (הל' עבודת כוכבים פ"ז ה"א): "ובארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מכל ארצנו, אבל בחוץ לארץ אין אנו מצווין לרדוף אחריה אלא כל מקום שנכבוש אותו נאבד כל עבודת כוכבים שבו, שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריה ואי אתה מצווה לרדוף אחריה בחוץ לארץ".

לכן המצווה היא לשרש את העיר שעבדה ונכשלה כמקום ציבורי בע"ז³ כך גם מקום שבו ערפו את העגלה מהווה תזכורת לשפיכות דמים והופך למקום שלא יעבד ולא יזרע. והרמב"ם פסק בענין זהירות ושמירת הנפש (הל' רוצח פ"ח ה"א): "ואין ערי מקלט נוהגות אלא בארץ ישראל".

מקומות אלו מהווים תזכורת חיה ומתמדת לחומרת העבירות ואיום על יושבי הארץ, שראוי להם להרבות בקדושה ולהתרחק מן העבירות החמורות כדי שגורלם לא יהיה כגורל עיר הנידחת, נחל איתן, וסדום.

3. בפשטות אין עיר הנידחת נעשית אלא בארץ ישראל (עי' ספרי על הפסוק (דברים יג, יג) "באחת עריך אשר ה' אלוך נותן לך", וגירסת הגאון (ספרי עם הגהות הגר"א): "פרט לחו"ל". ובהערות על ספר החינוך (הוצאת מכון ירושלים, מצווה תסד הערה ד), אמנם הרמב"ם לא הזכיר זאת בהלכות וכן בחינוך אינו נמצא.

ב. קדושה עצמית כנגד החורבן

כנגד שלושת המקומות הללו ישנם בארץ ישראל מקומות אחרים המהווים ניגוד גמור להם, ויש בהם עוצמה מרוכזת מתוך קדושתה הכללית של הארץ. במקומות אלו נשללת הטומאה הגורמת לחורבן בשלוש רבדיה – שפיכות דמים, עבודה זרה וגילוי עריות.

1. ערי מקלט – ערי חיים

בארץ ישראל ישנן ארבעים ושמונה ערי לויים שמהווים גם ערי מקלט, מהם שש ערי מקלט הידועות – שלש בעבר הירדן המזרחי ושלש בעבר הירדן המערבי, והן קולטות רוצחים בשגגה הנסים אליהן. יסוד הכלליות וסגולתה הרוחנית המיוחדת של העיר שמתקנת ויוצרת חיים אפילו לרוצחים בשגגה שהחסינו ומיעטו חיים. שש ערי המקלט בולטות בסגולתן יותר מארבעים ושתים שאר ערי הלויים, אמנם גם הן קולטות רוצחים בשגגה, אבל שש הערים קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, וסגולת המקום בולטת בהן ביותר. ארץ ישראל שהיא ארץ חיים מובטח לה שתמנה כשתתרחב עוד שלוש ערי מקלט נוספות ע"פ הכתוב (דברים יט ח-ט): "ואם ירחיב ה' אלוך את גבולך... ויספת לך עוד שלוש ערים על השלוש האלה".

מהלכה זו למד הרמב"ם (הל' מלכים פ"ב ה"ב) רמז בתורה על ימות המשיח (אע"פ שבעת ההיא מצד תיקון הדורות יהיו פחות רוצחים, ארץ ישראל יוצרת חיים ע"י הערים הללו בסגולתן), שהרי דבר זה לא היה אלא יהיה לעתיד לבוא, ואין זה מראה על פחיתותה אלא אדרבה על מעלתה של הארץ שבכוחה להזרים כוחות חיים לחלושי החיים ולאמץ אל חיקה אנשים שבעטיים נגרם מוות. ה"שם משמואל" (פרשת שופטים תרעו) מחדש שמעלתן של שלוש ערי המקלט שתהיינה בימות המשיח תהיה כה גדולה שאף יוכלו לקלוט רוצחים במזיד בלא התראה, שאין להם תקנה בערי מקלט רגילות.

2. קדושת קודש הקדשים

עשר קדושות יש בארץ ישראל זו למעלה מזו, וקודש הקדשים על כולן (כלים פ"א מ"ט) "קדש הקדשים מקודש מהן, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה", מפאת השכינה השוכנת שם תמיד, ומשם יוצא הדיבור האלוך. אולם דווקא שם במקום המקודש ישנן דמויות של פרצופים על ארון הקודש – "אלוהי זהב".

התורה אומרת (שמות כ, יט): "לא תעשון אתי אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם", ובמכילתא (שם) "לפי שאומר ועשית שניים כרובים זהב, אמר הריני עושה ארבע ת"ל אלוהי כסף, ואם הוספת על שניים הרי הם כאלוהי זהב".

האיסור לעשות כרובים הוא אפילו לכבודו של הקב"ה ולא רק שאסור לעבדם. ומחוץ למקדש אסור לעשות פרצופים אלו כי הם עבודת אלילים גמורה. וגם במקדש אם שינה לעשותם של כסף במקום של זהב הרי הם כאלילים ואסורים. הרמב"ן (פתיחה לפרשת תרומה) מקביל את המקדש להר סיני והדיבור היוצא מבין שני הכרובים הוא כמו מתן תורה ששם נאמר (דברים ד, לו): "מן השמים השמיעך את

קולו ליסוד ועל הארץ הראך את אישו הגדולה, ועל כן היו שניהם זהב כעין (שם)
 "ודבריו שמענת מתוך האש".

נמצאנו למדים שמקום קודש הקדשים גורם. אין בקודש הקדשים חשש
 לעבודה זרה, ולכן אפשר להכניס שם צורות מסוכנות ומוחשיות (הכרובים) ואין חשש
 לדבק בסמלים, שכן המציאות האלוקית נוכחת בכל עוצמתה ומוציאה את האדם
 מן המוחש אל המופשט.

3. לשכת פלהדרין – פרישות

אומרת המשנה (יומא פ"א מ"א): "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן
 גדול מביתו ללשכת פלהדרין", והגמרא (שם ג"ב) לומדת מצוות פרישה זאת ממעמד
 הר סיני "וישכון ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום
 השביעי, מאי ששת ימים זה בנה אב שכל הנכנס במחנה שכינה טעון פרישה שישנה".
 סגולת מקום זה דומה להר סיני שהוא טעון פרישה מאישה. ביום הכיפורים
 שהוא כנגד יום הכניסה לענן, אחד מן הנסים שנעשו בבית המקדש היה שלא אירע
 קרי לכהן ביום הכיפורים. נס זה עצמו מעיד שהסכימו מן השמים שפרישה זו היא
 הכנה נאותה לעבודת הקודש, ואף בזאת דומה הכהן הגדול למשה רבנו ששהה בהר
 סיני ופירש מן האישה והקב"ה הסכים על ידו כדי שיהיה הדיבור עמו בכל שעה.
 סגולתה של לשכת הפלהדרין זוהי הפרישות והריחוק מן העריות. המקום גורם
 לסילוק מהנטיה האנושית היצרית של עריות, וזוהי הסיבה שבמקום זה הכהן הגדול
 פרש מן האשה ואף לא ראה קרי.

ג. ירושלים ובית המקדש – תמצית של קדושה

כל המעלות של מקומות בארץ ישראל: שלא נעשית עיר הנדחת, שמסלקת
 את גיעול שפיכות הדמים, ותדירות השראת השכינה בקודש הקודשים הדוחה את
 הצורות והסמלים, וכן הקדושה היוצרת תוספת פרישות ומסלקת תאוות, מדוכזות
 בירושלים וחלק מהם מתפשט גם במקומות בעלי סגולה מיוחדת בארץ ישראל.
 במקום שם השכינה יורדת לארץ מוצאים אנו את קריאת התגר הברורה כנגד
 ג' העבירות החמורות. וכך לימדנו מו"ר הרצי"ה קוק זצ"ל בפסוקים האחרונים של
 פרשת יתרו' המדברים על דינים והנחיות בבניין בית המקדש, רמזים שלוש
 העבירות החמורות, כי המקדש וירושלים באים לעקור את שלושת העבירות
 החמורות שהן האנטיתזה לאלוקות. כנגד עבודת האלילים נאמר: "לא תעשון אתי
 אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם"; כנגד שפיכות דמים נאמר: "ואם מזבח
 אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חורבן הנפת עליה ותחללה"; וכנגד גילוי עריות
 נאמר: "ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערוותך עליו".

4. עי' שיחות הרצ"י פר' יתרו (סדרה א תשכ"ז, סעי' 14).

סיכום

התורה החילה על שלשה מקומות בארץ ישראל גזירת כליה וחורבן: על עיר הנידחת מפני חטא עבודה זרה, על מקום עריפת עגלה בנחל איתן מפני עוון שפיכות דמים ועל סדום מפני עוון גילוי עריות.

קללת השממה והחורבן באה להדגיש שמקומות אלו אינם ראויים לשאת את ברכת הארץ ישובה ופריחתה, ומהווים תזכורת מאיימת לגלות שתבוא על העם אם ימשך לעבירות אלו שיגרמו לגלות מן הארץ.

וכנגדם, שלשה מקומות שיש בהם עוצמה שמהווה משקל נגד לעבירות אלו: וערי מקלט, לשכת פלהדרין וקודש הקדשים שיש בהם סגולה עליונה לעקירת הטומאה והשחיתות.

אף מקומות הקללה בארץ ישראל מלמדים על מעלתה של הארץ שאיננה יכולה לסבול ריקבון ושחיתות, ובקיום המצוות ובעיקר בהתרחקות משלוש עבירות אלו, תזכה ארץ ישראל להיות ארץ טובה "אשר עיני ה' אלוֹקֶיךָ בה" וככל שתרבה שם קדושה תביא גם לפריחה ולברכת השפע.

הרב אברהם סוכובולסקי

שיעורי הרחקה בכלאי ירקות בגינה

שאלה

מהו המרחק שיש להרחיק בין שתי שורות של מיני ירק שונים הגדלים בגינה, והאם גודלה של השורה משפיע על המרחק?

מין א _____
מין ב _____
המרחק בין השורות {

תשובה

דיני הרחקה בכלאים מורכבים ותלויים במספר גורמים ויש לדון כל מקרה לגופו וכן כתב הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג הל"ז-ח) וז"ל:

"וכמה מרחיקין בין שני מיני זרעים שהן כלאים זה עם זה כדי שיהיו נראין מובדלין זה מזה אבל אם נראין שנזרעו בערבוביה הרי זה אסור. **ושעורין רבים יש בהרחקה הזאת הכל לפי גודל השדה הנזרעת ולפי רוחב העלין ושילוח היונקות**."

על כן דיון זה עוסק רק בדין הרחקה בין שתי שורות של שני מיני ירק שאינם מתפשטים כגון עגבניה ופטרוזיליה ולא במינים המתפשטים כגון מלפפון, קישוא, דלעת ופול המצרי (עיין רמב"ם כלאים פ"ד ה"א) ואין להשוות דיון זה למקרים אחרים.

נקדים ונאמר שבדיני הרחקות, ההרחקה בנויה בדרך כלל מכמה מרכיבים **אורך ורוחב ולפעמים אף עומק או גובה**.

בדין הרחקה בין שני מיני ירקות מצאנו שני שיעורי הרחקה. האחד בין **שתי שדות ירק** והשני בין זריעת **שני מיני ירקות מועטים**. אך לא הוזכר במשנה ובירושלמי מהו שיעור ההרחקה בשאר המקרים בין שני המצבים הקוטביים האלו, כמו מקרה דנן בין שתי שורות של ירק.

א. הפסק "תלם"

1. הרחקה בין שתי שדות ירק

נאמר במשנה (הל' כלאים פ"ב מ"י): "ירק בירק שישה טפחים" דהיינו שההרחקה בין **שתי שדות ירק רוחב שישה טפחים**. באורך ההרחקה נחלקו הראשונים, לדעת הר"ש (כך משמע מפירושו פ"ג מ"ג) ההרחקה היא לאורך כל השדה מתחילתה ועד סופה. לדעת הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"י) **אורך ההרחקה הוא רק שישה טפחים**.

הרמב"ם הוסיף שאסור להפחית משיעור זה אך אינו לוקה, אולם אם הפחית עד פחות משיעור טפח לוקה, וז"ל (הל' כלאים פ"ג הל"י):

"...מרחיק בין שתי השדות ששה טפחים על ששה טפחים מרובע בין מן הצד בין מן האמצע, ופחות משיעור זה אסור ואינו לוקה עד שיהיו קרובין בתוך טפח".

החילוק לחיוב מלקות הוא מפני שהרחקת טפח הוא שיעור הרחקה מן התורה, ושיעור שישה טפחים הוא תוספת מדברי חכמים.

2. הרחקה בין מיני ירקות מועטים

נאמר במשנה (כלאים פ"ג מ"א): "ערוגה שהיא שישה טפחים על שישה טפחים זורעים בתוכה חמישה זרעונים", בסוגיית ערוגה (שבת פד ע"ב) מתבאר שלדעת רש"י (ד"ה תוציא חד) די בהרחקת שלושה טפחים, ולדעת הר"ש (כלאים פ"ג מ"א) והרמב"ם (כלאים פ"ד ה"ט) די בהרחקת טפח וחצי, וז"ל הרמב"ם:

"מיני ירקות שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא מעט מעט כמו שבארנו מותר לזרוע מהם אפילו חמישה מינין בתוך ערוגה אחת שהיא שישה טפחים על שישה טפחים והוא שיזרע ארבעה מינין בארבע רוחות ערוגה ואחת באמצע וירחיק בין כל מין ומין כמו טפח ומחצה כדי שלא יינקו זה מזה..."

3. הפסק תלם בין שדה ירק לשורת ירק

אף שלא הוזכר במשנה שיעור ההרחקה בין שורות ירק, מ"מ המשנה הזכירה אפשרות לזרוע שורת ירק בסמוך לשדה ירק באופן אחר ע"י הפסק "תלם".

נאמר במשנה (כלאים פ"ג מ"ג):

"היתה שדה זרוע ירק והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק אחר, רבי ישמעאל אומר עד שיהא התלם מפולש מראש השדה ועד ראשו. רבי עקיבא אומר אורך שישה טפחים ורוחב מלואו. רבי יהודה אומר רוחב כמלא רוחב הפרסה".

חלקו הראשונים בפירוש המושג "תלם" שהוזכר במשנה להפסק בין שדה ירק לשורת ירק.

הר"ש (שם) ביאר שהתלם הוא שטח ההרחקה בין המינים. לדעת ר' עקיבא צריך להרחיק "תלם" – הרחקה באורך שישה טפחים, ורוחבה "מלואו" – היינו שישה טפחים כאורכו. לדעת ר' ישמעאל ההרחקה צריכה להיות לאורך כל השדה מפולש, לדעת ר' יהודה די בהרחקה ברוחב טפח לאורך שישה טפחים.

לפי פירוש הר"ש נשארנו בגדרי הרחקה שהוזכרו בענייני כלאים, ונמצאנו למדים שבין שדה ירק לשורת ירק יש להרחיק לדעת ר"ע רק שישה טפחים אורך על

שישה טפחים רוחב, לעומת ההרחקה בין שתי שדות ירק, שהוא רוחב שישה טפחים לאורך כל השדה, לדעת הר"ש (שם), כאמור לעיל.

הרמב"ם בפירושו למשנה (הל' כלאים פ"ג מ"א, מ"ג) ביאר את המושג "תלם" – חריץ, חפירה קטנה בין שני המינים. לדעת ר' עקיבא עושה חפירה בין שני המינים שעומקה לפחות טפח באורך שישה טפחים (ואין צריך להמשיך התלם לכל אורך שורת הירק), ורוחב כמלואו - כעומקו, שאם עומקו טפח אזי רוחב התלם צריך להיות טפח, ואם עומקו יותר מטפח אזי רוחב התלם יהיה – כעומקו, יותר מטפח. לדעת ר' ישמעאל אורך התלם הוא לאורך כל השדה מפולש, ולדעת ר' יהודה די שהתלם יהיה ברוחב כפרסה שהוא שיעור טפח. ובהלכות (כלאים פ"ג הל"ב) פסק הרמב"ם כדעת ר' עקיבא, וז"ל:

"אבל אם היתה שדהו זרועה ירק ורצה לזרוע בצידה שורה של ירק ממין אחר, דיו לעשות בין השדה ובין השורה תלם אחד, ארכו שישה טפחים בלבד ורחבו כעמקו".

לפי פירוש הרמב"ם הרי המשנה לא חדשה שיעור הרחקה נוסף בין שני מיני ירק, אלא חדשה דרך אחרת להפרדה בין שני מיני ירק, שמועיל בין שורת ירק לשדה ירק בלא שיעורי ההרחקה הידועים, והוא יצירת הפסקה ע"י חפירה בין שני המינים.

4. שיעור ההרחקה/הפסקה משורה ארוכה

לדעת ר' עקיבא כאשר השורה ארוכה משישה טפחים, והרחיק שיעור "תלם" באורך שישה טפחים, מה צריך להיות שיעור ההרחקה מהמשך השורה?
הר"ש (שם) ביאר שאם שורת הירק ארוכה יותר משישה טפחים צריך "התלם" – רוחב שישה טפחים להיות לאורך כל השורה סביב.
הרמב"ם לא התייחס למקרה זה, אך המהר"י קורקוס (פ"ג הל"ב) כתב שלדעת הרמב"ם, בהמשך השורה יכולים לסמוך את השורה לשדה זה לצד לזה בלא הרחקה כלל. אך החזו"א (כלאים סי' ח ס"ק ח ד"ה אורכו) והגר"ש ישראלי (ארץ חמדה כלאים מ"ו פ"ז עמ' פט) הסתפקו שמא לאחר אורך שישה טפחים אכן אין צורך "בתלם" – חריץ חפירה, אבל מ"מ צריך מרווח טפח לכל המשך אורך השורה, שהוא שיעור ההרחקה המינימלי מדאורייתא בין שדות ירק (רמב"ם כלאים פ"ג הל"י).

5. שיעור ההרחקה/הפסקה משורה קצרה

כאשר אורך השורה קצר משישה טפחים, היה מקום לומר שדי שההרחקה תהיה לאורך השורה בלבד ואין צורך באורך שישה טפחים. אך הר"ש (שם) ביאר שאין הפסקה פחות מאורך משישה טפחים.
אולם המהר"י קורקוס הל' (כלאים פ"ג הל"ב) כתב בדעת הרמב"ם שמספיק "תלם" לאורך השורה בלבד, והחזו"א (כלאים סי' ח ס"ק ו ד"ה ונראה) הצריך שיהיה "התלם" באורך ארבעה טפחים לפחות.

6. הרחקה משורה קלה מהרחקה משדה

הירושלמי (כלאים פ"ב ה"ח) מדגיש את ההבדל בהרחקות בין שדה לשדה ובין שדה לשורה, אך לא הזכיר זאת בסוגיות ירק וירק אלא בסוגיות תבואה וירק. שיעור ההרחקה משדה תבואה לשדה ירק הוא בית רובע (כלאים פ"ב מ"י, רמב"ם פ"ג הל"א), ושיעור הרחקה משדה תבואה לשורת ירק רוחב שישה טפחים בלבד (כלאים פ"ג מ"ז, רמב"ם פ"ג הל"ג). על שוני זה נאמר בירושלמי (כלאים פ"ב ה"ח) "קל בשורה וחומר במרובע". דהינו שהרחקה משורה קלה יותר מהרחקה משדות. ונראה שאע"פ שהירושלמי לא התייחס לשוני בסוגיית ירק וירק, מ"מ ניתן לומר קולא זו גם בשני מיני ירק "קל בשורה וחומר במרובע". יש שינוי לקולא בין שעורי ההרחקה בין שתי שדות ירק לעומת שיעור ההרחקה בין שדה ירק לשורת ירק.

לפי שיטת הרמב"ם בסוגיית "תלם" לכאורה אי אפשר לומר קולא בשיעורי ההרחקה בין שתי שדות ירק לבין שדה ירק ושורת ירק, מפני שהתלם אינו הרחקה קטנה, אלא סוג חדש של הפרדה. התחדשה הפרדה באופן של הפסק "תלם" – חפירה בקרקע, כפי שהתבאר לעיל, ועל כן שיעור ההרחקה בין שדה ירק ושורת ירק או שתי שורות ירק לדעת הרמב"ם עדיין צריך ביאור. מ"מ מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה (כלאים פ"ג מ"ג) משמע שהפסק "תלם" הינו קל יותר משיעור ההרחקה של שישה טפחים וז"ל:

"והטעם שלא הצרכנוהו כאן להרחיק שישה טפחים כמו שנתבאר בפרק שלפני זה באמרו ירק בירק שישה טפחים, לפי שאותו הריחוק אינו אלא בין שדה ירק לשדה ירק אחר, ובהלכה זו דיבר בשדה ירק כשירצה לזרוע בה שורה אחת בלבד של ירק אחר... לפיכך מספיק התלם כמו שביארנו". מתוך דבריו שכתב "לפיכך מספיק התלם" משמע שהבין שהפסק זה הוא קל יותר משיעור ההרחקה של שישה טפחים על שישה טפחים שמניח בין שתי שדות ירק.

7. הרחקת תלם בין שתי שורות ירק

היה מקום לומר שהיסוד הגורם להקלה בדיני ההפרדה, הוא השינוי היחסי בגודל מקום הזריעה בין שני המינים. כלומר, בין שדה לשדה אין שינוי יחסי בין המינים, ולכן צריך הפרדה גדולה. אך בין שדה לשורה כבר יש שינוי יחסי בין המינים, והוא מהווה היכר מסוים, לכן די בהפרדה קטנה יותר.

לפי הנחה זו, הרי ההפרדה בין שורה לשורה שאין כאן הבדל יחסי בגודל מקום הזריעה של שני המינים, תהיה כשיעור ההפרדה בין שתי שדות ירק – שישה טפחים.

אולם אפשר לומר שהשוני בדיני הפרדה לא תלוי רק ביחס בין שני שטחי הזריעה השונים, אלא עצם הדבר שאחד המינים זרוע במקום גידול קטן תאפשר הפרדה קטנה. לכן לשיטת הר"ש ההפרדה משדה ירק היא, הרחקה ברוחב שישה טפחים לאורך כל השדה, וההפרדה משורת ירק היא "תלם" – הרחקה ברוחב שישה טפחים לאורך השורה בלבד. לשיטת הרמב"ם ההפרדה משדה ירק היא, הרחקה ברוחב שישה טפחים לאורך שישה טפחים, וההפרדה משורת ירק היא הפסק "תלם" – חפירה לאורך שישה טפחים ורוחבו כעומקו. א"כ לפי הנחה זו הרי כאשר שני המינים זרועים רק בשתי שורות ג"כ די ב"תלם" בלבד. וכן פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ג) מסביר: "ואין צריך לומר שאם זרע שורה ממין זה ושורה ממין אחר שדיו להיות ביניהן תלם אחד כמו שיתבאר".

8. היתר תלם להלכה למעשה

ערוך השולחן (יר"ד סי' רצז סע' לד) הזכיר את מחלוקת הר"ש והרמב"ם בהגדרת "תלם" בהרחקה בין שדה ירק לשורת ירק, וכתב שבירושלמי מוכח שלא כהר"ש. החזו"א גם הכריע במחלוקת הר"ש והרמב"ם בהבנת דעת ר' עקיבא כדעת הרמב"ם שהיתר "תלם" בשורה, הכוונה לחריץ באורך שישה טפחים בעומק טפח לפחות ורוחב התלם כעומקו, וז"ל: "וכיוון דבשו"ע סי' רצז העתיק דברי הרמב"ם הכי נקטינן".

מ"מ החזו"א כתב בסיכום דיני כלאים (הובא בסוף הלכות כלאים אות כב) "לא להשתמש בהיתר חריץ", ובספר דרך אמונה (כלאים פ"ג ה"ב ציון הלכה קטו) הבין שכוונת החזו"א להיתר "תלם" בשורה¹ והסתפק בדעתו שאולי חשש לדעת הר"ש או משום שחשש שמא יתמעט התלם² ולכן לא רצה להשתמש בהיתר ה"תלם", ונשאר בצ"ע.

9. הגדרת שורה לעניין היתר "תלם"

החזו"א (כלאים סי' ח ס"ק טז) כתב שאין היתר "תלם" אלא בשורה שרוחבה שישה טפחים.

1. בספר הארץ ומצוותיה השלם (הלכות כלאים פ"ג סע' ב הערה 8) כתב שכוונת החזו"א לחריץ עמוק עשרה ורוחבו ואורכו ארבעה, וביאר שאולי טעמו משום דמצוי שיתמעט.
2. אע"פ שנאמר במשנה (כלאים פ"ג מ"ב) "גבול שהיה גבוה טפח ונתמעט כשר שהיה כשר בתחילתו", וכן פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ד), נראה שכוונת דרך אמונה שחשש שמא יזרע לאחר שיתמעט, שאע"פ שנתמעט הגבול מותר לקיים מה שנזרע בהיתר אך ודאי שאסור לזרוע מכאן ואילך.

הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה מ"ו פ"ז עמ' פט) כתב: "ונראה ששורה נקראת לעניין זה כל שהוא פחות משיעור שדה".

לפיכך במקרה דנן שזורע שתי שורות שאין ברוחב כל אחת שישה טפחים, לדעת החזו"א לא יועיל היתר "תלם" אלא צריך להרחיק כשיעור הרחקה בין שורות בלבד כפי שיתבאר לקמן. אכן, לדעת הגר"ש ישראלי במקרה דנן יועיל הפסק "תלם" ואין צריך להרחיק שיעור הרחקה בין שתי שורות.

ב. שיעור ההרחקה ללא תלם

עדיין עלינו לברר לדעת הרמב"ם, מה הדין כאשר אין מניח "תלם" – חריץ בין השורות, אך צריך להשאיר הרחקה מסוימת, מהו שיעור ההרחקה בין שתי שורות?

כבר הזכרנו לעיל שמצאנו במשנה רק שני מצבים שהוזכר בהם שיעור הרחקה בין מיני ירקות:

א. בין שתי שדות מניח שיעור שישה טפחים; ב. בין שני מיני ירקות מועטים לדעת רש"י (שבת פד ע"ב ד"ה תוציא) מרחיק שלושה טפחים ולדעת הר"ש (כלאים פ"ג מ"א) והרמב"ם (הל' כלאים פ"ד הל"ט) מרחיק טפח וחצי. אך מה הוא שיעור ההרחקה בכל מצבי הביניים?

1. שיטת החזו"א

החזו"א (כלאים סי' ח ס"ק ה, ח) סובר שבכל מצבי הביניים כגון שדה ירק ושורת ירק ובין שתי שורות ירק דינם כהרחקה מזריעה מועטת, כלומר רוחב טפח וחצי לאורך כל השורה, וז"ל:

"והנה בירק דין אחד ליחידי אצל יחידי ושורה אצל שורה... והנה תנן הכא

דשורה אצל שדה דינו כשורה אצל שורה ובהרחקת טפח ומחצה סגי אלא

אם עושה תלם טפח בעומקו וטפח ברוחבו חשיב הפסק בין מין למין..."

וכן כתב בדרך אמונה (כלאים פ"ג הל"ב ס"ק סא):

"כל שאינו בין שתי שדות סגי בהרחקת טפח ומחצה אלא רבינו בא

להשמיענו שיש עוד עצה בהרחקת תלם דדיו בפחות מטפח ומחצה".

ע"פ החזו"א היתר "תלם" שהוזכר לעיל שרוחבו כעומקו, הוא נצרך רק עד עומק

טפח וחצי. אך אם עומקו יותר על טפח וחצי הרי מדין היתר "תלם" נצטרך לכאורה

הרחקה ברוחב יותר מטפח וחצי, אולם במקרה זה כבר יצא ידי חובה מצד דיני

הרחקה הרגילים שהם רוחב טפח וחצי. כלומר, היתר "תלם" בא כדי לצמצם את

המרווח בין השורות כאשר אינו מרחיק טפח וחצי, אבל אם רוצה להרחיק טפח

וחצי אינו נזקק עוד להיתר "תלם".

2. שיטת הגר"ש ישראלי

הגר"ש ישראלי בספרו ארץ חמדה (מדור ו פ"ט עמ' צ, ח"ב סי' ח עמ' קנ) חולק על החזו"א, ומצדד שרק בזריעה מועטת כגון בתוך ערוגה מועילה הרחקה של טפח וחצי בין המינים, אך בכל המקרים שאחד מהמינים זרוע יותר משיעור ערוגה שהוא אורך שישה טפחים ורוחב שישה טפחים, כמו מקרה דנן שאורך השורה הוא יותר משישה טפחים, צריך להרחיק כשיעור הרחקה בין שתי שדות ירק דהיינו שישה טפחים, שהוא שיעור ההרחקה הנזכר בירקות.

לפי דעת הגר"ש ישראלי חידוש הרמב"ם שבשתי שורות אפשר להשתמש ב"תלם", הוא מאוד משמעותי, שאין צורך להרחיק שישה טפחים ודי בשיעור "תלם", אבל אם אינו עושה "תלם" צריך להרחיק שישה טפחים. כמובן שרוחב ה"תלם" משתנה לפי העומק, שאם עומק ה"תלם" שני טפחים אזי רוחב "תלם" יהיה ג"כ שני טפחים. אכן אם עומק "תלם" יהיה יותר משישה טפחים אזי אין צורך בהפסק "תלם" ודי בהרחקת שישה טפחים כדין הרחקה בין שתי שדות ירק.

הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה ח"ב סי' ח אות ו עמ' קנב) מוכיח כדבריו מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה (כלאים פ"ג מ"ג), וז"ל:

"ואמר שצריך שיהיה רוחב אותו התלם כעומקו והוא אמרו כמלואו כלומר כמלוא התלם ואפילו היה עומקו אמה".

כלומר שאם עומקו של התלם אמה, רוחב התלם צריך להיות ג"כ אמה, ולפי שיטת החזו"א דברי הרמב"ם אינם מובנים שהרי אין צורך בהיתר "תלם" ביותר מהרחקת טפח וחצי, שלא גרע היתר "תלם" מדיני שיעורי ההרחקה הרגילים. ואם עומקו יותר מטפח וחצי דינו בהרחקת טפח וחצי מדין הרחקה, ואין אנו נזקקים להיתר מדין "תלם".

אכן לדעת הגר"ש ישראלי, בדווקא נקט הרמב"ם עד שיעור אמה שהוא שיעור שישה טפחים, שאכן בלא היתר "תלם" ג"כ היה צריך להרחיק שישה טפחים, והיתר "תלם" מאפשר להרחיק שיעור קצר יותר. אכן כאשר התלם בעומק יותר מאמה, אין צורך בהיתר תלם, שדינו בשיעור הרחקה של שישה טפחים שבין שדה ירק לשורת ירק או בין שתי שורות ירק ואין אנו נזקקים להיתר מצד "תלם".

אכן החזו"א (כלאים סי' ח ס"ק ז ד"ה והא דאמר) כתב שלשון הרמב"ם תמוהה וניסה לתרץ דבריו שעדיין יש רווח ותועלת מסוימת בעשיית "תלם" שעומקו אמה ושרוחבו יהיה ג"כ אמה, מאשר להרחיק טפח וחצי לאורך השדה כולה, היינו שלאחר שעשה "תלם" יכול להצר עד כדי שיפגשו השדה והשורה אך כאשר מרחיק טפח וחצי חייב לשמור על הרחקה זו לאורך כל השדה עיין שם³.

3. בספר ארץ הבחירה (כלאים פ"ג מ"ג עמ' קמ) מתרץ את תמיהתו של החזו"א – אף שנסבור שההרחקה בין שורה לשדה ירק טפח וחצי כשיטת החזו"א – "ואין להקשות דהאך ניבעי

הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה ח"ב סי' ז אות ט עמ' קמט) דחה את תירוץ החזו"א בביאור לשון הרמב"ם. ראייתו מתוך הסבר דעת רבי ישמעאל במשנה (כלאים פ"ג מ"ג), שסובר "עוד שיהא התלם מפולש מראש השדה ועד ראשו". דהיינו שאם ה"תלם" עומקו אמה רוחבו יהיה ג"כ אמה לאורך כל השדה מתחילתו ועד סופו מפולש. אולם לשיטת החזו"א שהרחקה בין שדה ושורה היא טפח וחצי חזרה הקושיא, מדוע לדעת ר' ישמעאל צריך תלם לאורך השדה מתחילתו ועד סופו, הרי די בהרחקת רוחב טפח וחצי לאורך השדה מתחילתו ועד סופו.

3. שיעור ההרחקה בשורות קצרות משישה טפחים

נראה לעניות דעתי שלשיטת הגר"ש ישראלי, אם אורך השורות קצר מאורך שישה טפחים דהיינו שהוא כשיעור ערוגה, שיעור הרחקה בין שורות אלו, הוא כפי שמצאנו בדין "זריעה מועטת" בסוגיית ערוגה – טפח וחצי בלבד. לכן אם יהיה בין השורות הפסק "תלם" ועומקו יתר על טפח וחצי אין צורך שהמרחק יהיה כעומקו – יתר על טפח וחצי, שהרי לא יגרע דין היתר "תלם" ויצריך הרחקה יתרה על דיני ההרחקות הרגילים. כפי שבארנו שכאשר ה"תלם" עומקו יתר על אמה, אין צורך ברוחב יתר על אמה, ודי בהרחקה של אמה – שישה טפחים, כפי ההרחקה בין שתי שדות ירק, משום שהפסק "תלם" לא חמור מדיני הרחקה. ה"ה כאשר השורות קצרות משישה טפחים ששיעור ההרחקה הוא טפח וחצי בלבד, אזי אף הפסק "תלם" לא יהיה רחב יותר משיעור טפח וחצי, ויכול להרחיק שיעור טפח וחצי בלבד לאורך כל השורה.

בעומק אמה שיהיה רוחב נמי אמה והא בהרחק טפח ומחצה סגי, כדמקשה בחזו"א, די"ל דמדין הרחק הוי בעי לכל אורך הזריעה דרק אז הוי היכר הפסקה אך בחפירה קמל"ן טובא דסגי באורך ו' טפחים אלא דבזה אם אין רוחבו כעומקו אין ניכר ההפסק מטעם החפירה ודו"ק. ואמנם בשורה של קלחים פחות מאורך אמה, לא ניבעי אף חפירה רחבו כעומקו ואף אם יהיה עומקו אמה תיסגי ברוחב טפח וחצי דמדין הרחק אתי שפיר בטפח ומחצה לכל אורך הזריעה". היינו שאין להקשות על "הפסק תלם" מדין "שיעורי הרחקה", משום שהם שני סוגי הפרדות שונות, ויכול להיות שכאשר עושה הפרדה של חפירה היא תהיה חמורה יותר מהפרדה של הרחקה. אך דבריו קצת קשים שהרי הוכחנו בלשון הרמב"ם וכן נראה מלשון החזו"א שהפסק תלם הינו קולא, דהיינו הפרדה בשיעורים קצרים יותר משיעורי ההרחקה הרגילים ולכן תמיהת החזו"א לשיטתו במקומה עומדת.

סיכום:

בשיעורי הרחקה והפסקה בין שני מיני ירק חלקו שני גדולים החזו"א והגר"ש ישראלי, ונסכם דעת שניהם.

הרחקה בין שתי שורות של ירק שאינם מתפשטים כאשר אורך השורה יותר משישה טפחים ורוחבם פחות משישה טפחים:
לדעת החזו"א, די בהרחקה של טפח וחצי ממקום הזריעה, לאורך כל השורה.

לדעת הגר"ש ישראלי, צריך להרחיק רוחב שישה טפחים ממקום הזריעה, לאורך כל השורה.

כמו כן לדעת הגר"ש ישראלי אע"פ שהשורות צרות מרוחב שישה טפחים, יכול לצמצם את ההרחקה בין שורות הירק, ע"י עשית "תלם" - חפירה בין השורות באורך שישה טפחים בעומק טפח, ואזי די שהמרחק בין השורות יהיה כעומקו - רוחב טפח. בהמשך השורה די בהרחקה של טפח בין השורות בלא חפירה כלל (לחוש לשיעור הרחקה מהתורה). אך לדעת החזו"א היתר "תלם" מותר רק כשרוחב השורה לפחות שישה טפחים.

הרחקה בין שתי שורות של ירק שאינם מתפשטים כאשר אורך השורה פחות משישה טפחים ורוחבם פחות משישה טפחים:

לכו"ע די בהרחקה ברוחב טפח וחצי ממקום הזריעה, לאורך כל השורה. לדעת הגר"ש ישראלי יכול ג"כ לצמצם את המרחק בין השורות, ע"י עשית "תלם" - חפירה בין השורות לאורך השורה ולא פחות מאורך ארבעה טפחים (לחוש להסבר החזו"א ששיעור "תלם" בשורה הקצרה משישה טפחים, הוא באורך השורה ולא פחות מארבע טפחים), בעומק טפח ורוחב טפח בלבד.

שיעורי המידות בסנטימטרים:

החזו"א (דיני כלאים סוף סי' יג) כתב את שיעורי המידות לעניין כלאים ע"פ דעתו כדלהלן:

טפח - שיעור הרחקה בירקות מדאורייתא (אות יח) - 10 ס"מ.

טפח וחצי - שיעור הרחקה בין שני מיני ירקות (אות א) - 15 ס"מ.

אמה, שישה טפחים - שיעור הרחקה בין שדות ירק - (אות י, יח) -

58 ס"מ.

הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה מ"ו בסופו עמ' צה) כתב את שיעורי המידות לעניין

הלכות כלאים ע"פ מידות הגר"ח נאה כדהלן:

טפח - שיעור לאיסור תורה בירקות, שיעור מינימלי לעומק התלם -

8.5 ס"מ.

טפח וחצי - שיעור הרחקה בערוגה ובזריעה מועטת - 12.25 ס"מ.

אמה, שישה טפחים - שיעור הרחקה בין שדות ירק, אורך התלם -

ס"מ.

הרב יהודה הלוי עמיחי

נטע רבעי בגידולי חממה

שאלה

עץ תאנה שגדל בחממה – מה דינו לנטע רבעי וכן לתרומות ומעשרות?

א. חיובי נטע רבעי

הרמב"ם (הל' מע"ש פ"י ה"א) כתב:

"כל שהוא חייב בערלה יש לו רבעי וכל שפטור מן הערלה אינו חייב ברבעי, שנאמר שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קדש הילולים לד".

מקור דברי הרמב"ם הם בירושלמי (ערלה פ"א ה"א): "אמר רבי יוחנן דברי רבי ישמעאל כל שאין לו ערלה – אין לו רבעי", ולכן הנוטע ג' שנים לסייג ומכאן ואילך – למאכל, אין לו רבעי מכיון שהיה פטור מן הערלה.

כאשר העץ נטוע בבית – חייב בערלה כמבואר בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) וברמב"ם (שם ה"ט): "אילן שננטעו בתוך הבית חייב בערלה". ולפי"ז נראה לכאורה שכשם שחייב בערלה גם חייב ברבעי.

אלא שלכאורה מצאנו שהרבעי אינו תלוי רק בערלה אלא גם במעשר שני, שכן

כתב הרמב"ם (שם פ"ט ה"א):

"נטע רבעי הרי הוא קודש, שנאמר ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קדש הילולים ליי, ודינו להאכל בירושלים לבעליו כמעשר שני, וכשם שאין מעשר שני בסוריא כך אין נטע רבעי בסוריא".

ובמקום שפטור ממעשר שני (כגון סוריא) – פטור מנטע רבעי. יתר ע"כ למרות שקיי"ל יש איסור ערלה בחו"ל מהלכה למשה מסיני¹, מ"מ פטורים שם מנטע רבעי כיוון שהרבעי נלמד מדיני מעשר שני; וז"ל הרמב"ם (הל' מאכא"ס פ"י ה"ו):

"יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל, שלא אמרו אלא הערלה, וקל וחומר הדברים ומה סוריא שהיא חייבת במעשרות ובשביעית מדבריהם אינה חייבת בנטע רבעי כמו שיתבאר בהלכות מעשר שני, חוצה לארץ לא כל שכן שלא יהיה נטע רבעי נוהג בה".

1. רמב"ם (הל' מאכא"ס פ"י ה"י).

העולה שהרמב"ם השווה דיני נט"ר לדיני מעש"ש² וא"כ עלינו לבדוק האם הגדל בבית חייב בתרומות ומעשרות.

כתב הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"י):

"אילן שננטעו בתוך הבית פטור ממעשרות שנאמר נעשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה, ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם שהרי תאנה העומדת בחצר חייב לעשר פירותיה אם אספן כאחת". כלומר שהגדל בחממה חייב בתרומ' מדרבנן, ולפי"ז בין אם אנו מדמים דין נט"ר לדין ערלה ובין אם אנו מדמים אותו לדין מע"ש – חייב, אלא שאם הוא נלמד מערלה – חייב מדאורייתא ואם הוא נלמד מתרומ' – חייב רק מדרבנן. ולעניין הברכה גם אם החיוב הוא מדרבנן יש לברך, וכפי שמצאנו בגמ' (שבת כג ע"א) לגבי ברכת הדלקת נרות חנוכה:

"מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה והיכן צונו? רב אריא אמר מלא תסור. רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך".

אמנם שיטת הראב"ד (הל' מעשר פ"א ה"י) היא שהגדל בבית – פטור מתרומ' מ, ולפי"ז אם נשווה דין נטע רבעי למעשר שני – הגדל בבית פטור מנטע רבעי.

אלא שיש לעיין בכלל שהזכרנו קודם שכל החייב בערלה – חייב ברבעי, מדברי הרמב"ם (הל' מאכא"ס פ"י הט"ו) שבחול"ל אף שחייב בערלה – פטור מן הרבעי³.

ב. נטע רבעי ומעשר שני

מצאנו הקבלה בין מעשר שני לבין נטע רבעי, וכן נאמר בספרי (במדבר פ"ס' ו ד"ה ואיש):

"ואיש את קדשיו לו יהיו, למה נאמר לפי שהוא אומר ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קדש הלולים לה' (ויקרא יט, כד)... ר' ישמעאל אומר... הרי אתה דן מעשר שני קרוי קודש ונטע רבעי קרוי קודש אם למדתי למעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהא אלא של בעלים". ונראה שהלימוד הוא לעניין כיצד להתנהג עם הנטע רבעי ועם פדיונו: האם צריך להוסיף חומש, האם יש בו חובת ביעור, אך לא לעניין מקום החיוב או זמן החיוב.

אולם הרמב"ם (הל' מעש"ש פ"ט ה"א) כתב שאנו מדמים נטע רבעי למעשר שני גם לעניין המקומות הפטורים, וכשם שפטור ממע"ש בחול"ל כן פטור גם מנטע

2. על השאלה האם נט"ר הוא המשך לדיני ערלה או לדיני תרומ' מ עיין בזרע אברהם (סי' יד אות כב), ונטע הלולים (ח, י, כז). דרך אמונה (ביאור הלכה פ"ט ה"א).

3. עיין הגהות הרמ"ך (הל' מאכא"ס פ"י הט"ו).

רבעי. ולפי"ז לכאורה אם נאמר שפטור מתרו"מ כשגדל בתוך בית כן הדין גם לעניין נטע רבעי.

נראה שהרמב"ם לא דימה את נטע רבעי למעשר שני לעניין המקומות הפטורים רק לגבי דינם בחו"ל, כיוון שכל חיוב ערלה בחו"ל אינו אלא מהלכה למשה מסיני, ולכן אין בו אלא חידושו. כלומר מהלכה למשה מסיני למדנו חיוב ערלה בחו"ל אך לא למדנו חיוב נטע רבעי. בהקשר למקומות פטור אחרים לא דימה הרמב"ם בין מעשר שני לבין נטע רבעי (למשל בגדל בבית), ואדרבא שם נאמר כל החייב בערלה – חייב ברבעי, כיוון שיסוד החיוב בערלה הוא מדאורייתא (ולא רק מהלכה למשה מסיני). ומדויקים דברי הרמב"ם (הל' מאכא"ס פ"י הט"ו):

"יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל, שלא אמרו אלא הערלה".

כלומר כיוון שחיוב ערלה בחו"ל הוא מהלמ"ס א"כ אין לנו רק מה שאמרו בערלה, אך בנטע רבעי – פטור. לעומת זאת, כשהחיוב בערלה הוא מהתורה, אזי חייב גם בנט"ר, שכן כל החייב בערלה – חייב ברבעי. וכן מפורשים הדברים בשו"ת הרשב"א (חלק ג סימן רלא)⁴ וכן בס' מלבושי יו"ט (חובת הקרקע סי' ה). וכן בדברי הגר"א בביאורו (סי' רצד ס"ק יד) משמע כן, כי כתב שיש ללמוד דיני נט"ר מדיני מעש"ש לעניין קדושתו ופדיונו⁵ אבל לעניין המקומות החייבים והפטורים אנו מדמים נט"ר למע"ש רק בחו"ל, ובא"י דין נט"ר כדין ערלה.

ג. סיכום

העולה מדברינו, שאפילו לשיטת הראב"ד הפטור בית ממעשרות, חייב בנט"ר כיוון שחייב בערלה, ולכן מן הדין היה מקום לברך על פדיון נטע רבעי בפירות שגדלו בבית או בחממה. ומ"מ אף אם נחשוש שלא לברך משום ברכה לבטלה וספק ברכות – להקל, פשיטא שחייב לחלל את הנטע רבעי. ולעניין חיוב תרו"מ בוודאי פטור אליבא דכו"ע (ואפי' אם נרצה לפטור מנט"ר בגדל בבית לדעת הראב"ד, מ"מ לשיטתו בכל מקרה פטור מתרו"מ).

4. ובכך מתרץ את הסתירה בדברי הרמב"ם, שמחד פטר מנט"ר בחו"ל ומאידך כתב שכל החייב בערלה – חייב בנט"ר.

5. עיין מנח"ח (סי' רמז אותיות ב-ד) שלא השוו מעש"ש ונט"ר בכל הדינים.

הרב אהוד אחיטוב

הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ייצוא

שאלה:

חקלאי מהשומרון המגדל ירקות לייצוא – האם הוא חייב להפריש תרומות ומעשרות מיבול זה?

תשובה:

לדעת הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הכ"ב) פירות א"י המגיעים לחו"ל פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות, וז"ל:

"פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין מן החלה ומן התרומות

ומן המעשרות, שנאמר: אשר אני מביא אתכם שמה...¹"

לעומת זאת דעת הראב"ד (שם) שבכל מקרה יש חיוב מדרבנן

להפריש משני נימוקים²:

כמו שפירות שגדלו בארצות הסמוכות לא"י חייבים בהפרשת תרומות מדרבנן, כ"ש פירות שגדלו בארץ.

אם נתיר לאכול פירות שיצאו מהארץ לחו"ל, עלולים להסיק מכך, שמותר לאכול פירות טבל גם בארץ³.

השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יב) פסק להלכה כדעת הרמב"ם (הל' תרומות שם)

שפירות שיצאו לחו"ל פטורים מתרומות גם מדרבנן.

אולם המפרשים נחלקו בדעת הרמב"ם והשו"ע (שם) באיזה מצב פטורים

פירות אלו מתרומות:

1. עפ"י המשנה (חלה פ"ב מ"א) והירושלמי (שם ה"א) לענין הפרשת חלה, והרמב"ם (כאן) השווה זאת לתרומות, ועי' על כך רדב"ז, כס"מ (שם) וכן בביאור הגר"א (יו"ד סי' שלא ס"ק כט). המעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ב אות ב ד"ה ולכן נראה) ביאר שהוא הסתמך על דברי הספרי (שלח לפי גי' אחת): "פטורין מן החלה ומן המעשר". ויתכן שהסתמך על דברי התוספתא (תרומות פ"ב ה"ג): "והיוצא לחוץ לארץ אינו חייב לפי חשבון".

2. כך גם פסק בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קצו), וכן פסק בדרך אמונה (הל' מעשר פי"ג ה"ד באה"ל סוף ד"ה בכל א"י). המבי"ט (שם) הסתמך על דברי הרמב"ם (הל' מעשר פי"ג ה"ד) שיש חיוב מדרבנן להפריש מפירות הארץ שיצאו לחו"ל שמא הם מא"י. אולם רוב האחרונים למדו שדברי הרמב"ם (שם) מתייחסים רק לפירות היוצאים מתחום עולי בבל, לתחום עולי מצרים או לסוריא.

3. בביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד עי' כרם ציון (תרומות ח"א עמ' תכב).

דעת הב"ח (י"ד סי' שלא ד"ה ומ"ש) שהם פטורים מתרו"מ אף אם נגמרה מלאכתם בארץ, וכן דעת המהר"י קורקוס והכס"מ (הל' מעשר פי"ג ה"ד)⁴.
מאידך, דעת הרדב"ז (הל' תרומות פ"א הכ"ב ד"ה פירות א"י) שפירות שנגמרה מלאכתם בארץ חייבים בתרו"מ, כיוון שכבר נעשו טבל גמור, ולא יתכן שייפקע מהם איסור זה על ידי הוצאתם לחו"ל⁵.
יש שכתבו שאם בשעת גמר המלאכה דעת הבעלים להוציאם לחו"ל הם פטורים מתרו"מ⁶.
יש שהסתמכו על דעת הב"ח (שם) בצירוף צדדים נוספים להקל, כגון שבשעת גמר המלאכה דעתו היתה למוכרם⁷.
למעשה: פירות המיועדים לייצוא אם נגמרה מלאכתם בארץ, יש להפריש מהם תרו"מ⁸ ללא ברכה⁹.

ב. חיוב הפרשת תרו"מ לקונים פירות הארץ בחו"ל

אדם הקונה בחו"ל פירות או ירקות מא"י והוא מסופק אם הפרישו מהם תרו"מ – כיצד עליו לנהוג?
במשנה (דמאי פ"ב מ"א): "ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום...¹⁰ ונחלקו המפרשים בפירוש המושג "בכל מקום" האמור (שם):

4. כן דייק בדבריהם המעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ב אות א), אולם כפי שציין הוא עצמו בכס"מ (הל' תרומות פ"א הכ"ב) לא משמע כך.
5. וכן כתבו המל"מ (הל' תרומות פ"א הכ"ב ד"ה פירות א"י), והמנחת חינוך (מצוה שפה ד"ה תבואות א"י) וכך נראה מדברי הגר"א (י"ד סי' שלא ס"ק כט) הסובר שפירות אשר גמר מלאכתם אינה פעולת תיקון בגוף הפרי, הולכים לפי מקום גידולם, ממילא כל הפירות למעט דגן תירוש ויצהר מתחייבים בתרו"מ כיוון שגדלו בא"י. האחרונים דנו בדבריו, האם לדעתו התלישה מהעץ היא פעולת הגמר-מלאכה, כפי שכתב החזו"א (מעשרות סי' ג ס"ק כד-כה), או שמקום הגידול הוא הקובע כפי שכתב בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נו). כדבריו משמע בתורת הארץ (פ"ד אות ו ד"ה בדעת הגר"א), ועי' משפטי ארץ (פרק ג הע' מד).
6. כן כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' עב) והקל לצורך קיום ד' מינים בסוכות כשאינן אפשרות להפריש מאתרוג אחר, וכן בשו"ת משפט כהן (סוף סי' מו) הקל בצירוף קולא נוספת, החזו"א (דמאי סי' טו ס"ק ד ד"ה ופירות המובאין) דחה סברא זו באופן מוחלט, אך במעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ב) הביא סימוכין לשיטה זו, וכן בס' חוות בנימין (ח"א סי' ג אות ב) האריך לאשש סברא זו, אף שלמעשה הם לא סמכו ידיהם להקל כמותה.
7. הגרא"ז מלצר זצ"ל (כרם ציון ח"ב אבן האזל עמ' קכח-קלד), עשר תעשר (הלכה כא ד"ה פירות ארץ ישראל).
8. עי' כרם ציון (תרומות הלכות פסוקות פרק כה סע' ג) מעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ב), וכן בספר המעשר והתרומה (פרק ג הלכה טז הע' כז) שנקטו להחמיר גם כשהתכוון למוכרם.
9. כן הכריע מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל בס' חוות בנימין (ח"א סי' ג) למעשה, משום שחשש לשיטת הראב"ד (שם).
10. עי' לעיל (הע' 2) שלאור משנה זו דנו האחרונים בשיטת הרמב"ם בנוגע לחיוב הפרשת תרו"מ מפירות ייצוא.

בפיהמ"ש לרמב"ם עפ"י תרגומו של הגר"י קפאח זצ"ל (מהדורת מוסה"ק דמאי פ"ב מ"א) כתב שהמושג "בכל מקום" הוא: "בין בארץ ישראל שהחזיקו בה עולי בבל בין בשאר הארץ", ואין הכוונה שחייבים בכל מקום בעולם¹¹. וכך דייקו בדברי הרמב"ם (הל' מעשר פי"ג ה"ד) המהר"י קורקוס והכס"מ (פי"ג ה"ד) שלדעתו החשש קיים רק לגבי פירות א"י שיצאו לסוריא, ולא בפירות שיצאו לשאר ארצות חו"ל, כמשתמע בפיהמ"מ (וילנא) "אחד שיהיו בא"י או בחו"ל"; שהרי כתב:

"פירות שידוע שהן מפירות הארץ... מתעשרין דמאי בכל ארץ ישראל ובסוריא וכן כל כיוצא בפירות אלו".

משמע מדבריו שרק בא"י ובסוריא נתקנה תקנת דמאי אך בפירות הארץ שהגיעו לחו"ל, אם יתכן שהפרישו מאותם פירות קודם לכן פטור מהפרשת תרו"מ. כך נראה היה לכאורה שזו גם דעת הר"ש והרע"ב (דמאי פ"ב מ"א ד"ה בכל מקום) שכתבו (שם):

"אפילו מכזיב ולהלן אם לקחן מעם הארץ דבידוע שמארץ ישראל באו דמינכרן".

אולם הרא"ש (דמאי שם) כתב כלשון הר"ש בתוספת שתי מילים: "אפילו מכזיב ולהלן בחוצה לארץ", ודייק מכך המעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ב אות א ד"ה וזה שרבים) שזו גם כוונת הר"ש והרע"ב (שם) שפירות הארץ נוהג בהם דין דמאי גם "בחו"ל ממש"¹². בנוסף לכך יש מקום לומר שאף הרמב"ם שהקל, זהו דווקא בפירות דמאי כשרוב ע"ה היו מעשרים, ורק מיעוט אינם מעשרים, אך כאשר המצב הוא מצב של ספק טבל יודה הרמב"ם שהם חייבים בתרו"מ.

למעשה: מי שקונה בחו"ל מפירות הארץ ומסופק אם הפרישו מהם תרו"מ, עליו להפריש תרו"מ ללא ברכה, ואין לו להקל בחו"ל מחמת הספק.

11. ועי' בתוס' יו"ט (שם) שהבין שדברי הרמב"ם (פיהמ"ש שם) סותרים לדברי הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הכ"ב), אולם כפי שציין הרה"ג יוסף קאפח זצ"ל (פיהמ"מ לרמב"ם דמאי פ"ב מ"א הע' 3) לפי תרגומו, אין כלל סתירה בדברי הרמב"ם. כך פירשו את דברי הרמב"ם (פיהמ"ש שם): חידושי מהרי"ח (דמאי שם ד"ה בכל מקום), תוס' אנ"ש (דמאי שם ד"ה בכ"מ), שושנים לדוד (דמאי שם ד"ה תוי"ט) ומעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ב).

12. לענ"ד מתוך לשונם משמע שהם דיברו על חו"ל ביחס לתחום עו"ב דהיינו עו"מ או אפילו סוריא, אך לא דנו בארצות הרחוקות שאין בהם כלל חיוב תרו"מ, וצ"ע.

הרב יעקב אפשטיין

גדר חיה בין חצרות

שאלה

ראובן ושמעון שכנים, ראובן נטע בחלקו על גבול חצרו הגובל עם שמעון גדר חיה, ומטפל בה בהשקאה ודישון, ובהגיעה לגובה הרצוי הוא קוצץ אותה מפעם לפעם. שמעון הסכים לנטיעה ולטיפול ע"י ראובן. ראובן תובע משמעון השתתפות עמו בהוצאותיו הישירות של מים ודשן, כמו"כ הוא תובע ששמעון יטפח את הגדר ויגזום אותה מצידו כפי שהוא עושה מהצד שלו. שמעון בתחילה גזם את הגדר מהצד שלו ועתה אינו מעוניין בכך. עם מי הצדק משניהם?

הקדמה

הנקודות לעיון בשאלה זו הן:

- א. האם שכן יכול לכופ את שכנו לעשות גדר ביניהם ואיזו גדר?
- ב. כיצד יוצרים שותפות בגדר ובהוצאות אחזקתה, והאם הבעת רצון או אף השתתפות בפועל בעת נטיעת הגדר מחייבת אותו להבא בהוצאות החזקתה. האם יכול אחד מהם להתחרט על הסכמתו לפרוש מהשותפות?
- ג. האם ניתן לכפות את שמעון להשתתף בהוצאות הגדר והחזקתה, בגלל הנאתו?
- ד. במקרה ששמעון אינו נהנה מהגדר ואינו צריך אותה, האם רשאי השכן הנוטע (ראובן) להיכנס (ברשות) לחצר שכנו ולקצוץ את הגדר החיה ע"מ שתראה נאה ותתפתח כראוי משני צידיה?

א. חיוב בניית גדר

מצאנו חיוב לבניית גדר בין שני שכנים, כמבואר בראש מסכת ב"ב. משמעות חיוב זה שעל שניהם מוטל חיוב הדדי לבניית גדר ביניהם למניעת היזק ראייה. ולכאורה, כיון שבמושבים וישובים קהילתיים לכ"א חצר פרטית וגבול משותף עם חצרות של אחרים מוטל על שניהם לבנות גדר ביניהם, וכן פסק בשו"ע (חור"מ סי' קנז סעי' א).

החילוק בין חצר לבין גינה בה נפסק (סי' קנח סעי' א) שאין יכולים לכפות, הוא מכיון שבחצר היו עושים תשמישים צנועים כגון כביסה או אפיה ובישול או שירותים; וכדברי רש"י (ב"ב ב ע"א): "ורוב תשמישן בחצר".

בימינו החצרות שליד הבתים משמשות לגינת נוי ולמקום משחק לילדים, ואין משתמשים בהם תשמיש הצריך צניעות, וע"כ נלענ"ד שאין דין כפיה על בניית גדר בין שכנים. ופוק חזי שחוקי העזר של העיריות והמועצות המקומיות אינם מחייבים

זאת. וכן נראה שמנהג המדינה בימינו בחצרות בתים פרטיים. ע"כ אין לשכן אחד יכולת לכפות את חברו לבנות גדר ביניהם.

ומצאתי בפס"ד (ירושלים דיני ממונות ובירורי יהדות ה עמוד קמה) **שכתבו לגבי מרפסת:** "או שנאמר, וכך גם נראה, שדווקא בחצר שביניהם יש היזק ראייה כיון שדרכם היה לעשות רוב תשמישם בחצר, וכפרש"י ריש ב"ב, וכן בגינה לדעת היד רמה כיון שעשויה לדירה, וכן בגג כיון שעשוי לדירה, אבל **מרפסת פתוחה הנהוגה בימינו** שנועדה בעיקר לשם ישיבה ומשחק אך לא לדירה ולא לעשיית רוב צרכיהם בה... אין בה היזק ראייה, ודומה היא לאצטבא של המהר"י אלגאזי שאין בה היזק ראייה כיון שאינה משמשת תשמיש מתשמישי הבית".

ובימינו רוב החצרות תשמישן כמרפסת (ובמיוחד במקומות בהן הגבלות לבניית מחסנים או מבנה כלשהו בחצרות הבתים).

ועוד העיר הרמ"א (סי' קנז סעי' א) שאם מחלו על בניית הגדר שוב אין יכולים לכפות זא"ז לבנות גדר, ונראה שבמקומותינו שרוב האנשים אינם בונים גדרות, אף אם נאמר שיש זכות כפיה לבניית גדר בין חצרות רובא דעלמא מחלו.

וכש"כ במקרה שלפנינו שהשכן נוטע גדר חיה, היינו צמחים שתוך מספר שנים יגדלו למעלה מקומת אדם, ומעשיו מוכיחים שלא להיזק ראייה הוא חושש, שהרי הגדר תמנע זאת רק בעוד כמה שנים, אלא רצונו רק לנוי ובפרטיות בלבד. ועוד שבגדר חיה לעתים חורים המאפשרים ראייה דרכה, וכבר כתב השו"ע (סי' קנז סעי' ד): "ובלבד שלא יהיה בה אויר שיסתכל ויראה את חבירו".

ועוד שברוב הבתים ישנה קומה שניה וחלונות פתוחים לחצר חברו ולא חששו להיזק ראייה, הא קמן שבניגוד לנפסק בשו"ע (סי' קנז סעי' ג) שאסור לאדם לפתוח חלונות לחצר חברו, נהגו עתה כן, הן משום שכך מנהג המדינה, והן משום שדרך התשמיש בחצר השתנתה.

ע"כ למעשה אין יכולת לשכנים לכוף זא"ז לעשות מחיצה ביניהם וכש"כ שלא גדר חיה.

ב. יצירת שותפות בגדר

הנוטע בשלו ורוצה שחברו ישתתף עמו בהוצאות הגידול והאחזקה. דרך יצירת השותפות לפי השו"ע (ח"מ סי' קעו סעי' א) כך היא:

"השותפין שבאים להשתתף, אין השיתוף נגמר בדיבור, לומר שאם אמר: בואו ונשתתף יחד בכך וכך, שלא יוכלו לחזור בהם, ואינו מתקיים אלא **בקנין**. וכיון שצריך קנין, כל דבר ודבר לפי קניינו מתקיים שיתופו, לפיכך המטבע שאינו נקנה בחליפין, אין השיתוף מתקיים בו בקנין, שאפילו קנו (=בקנין סודר) מיד שניהם שיביא כל אחד מעותיו וישתתף בהם, וכתבו שטר על זה והעידו עדים, אינו מועיל, אלא צריך שיביא כל אחד מעותיו ויטילו מעות שניהם בכיס אחד, ויגביהו שניהם הכיס. ויש מי שאומר שהוא הדין אם משך כל אחד מעותיו של חבירו, מהני; ואפילו לא עשו לא זה ולא זה,

אלא נשתתפו והתחילו לישא וליתן בעסק השיתוף לקנות או למכור, יש מי שאומר דמהני".

אף במקרה שלפנינו כדי ליצור שותפות בצמחים – צריך לקנותם בממון שניהם, או לפחות שהשכן השותף יגביה את השתילים קודם נטיעתם ע"מ לקנותם. אמנם, בדרך כלל שותפות היא לשם יצירת רווח ממוני, וכאן היא להוצאות ממוניות לצורך הנאה בלבד אבל נראה שאין בכך כדי למנוע את השותפות. וכן הדין לסתם שותפים הבונים גדר ביניהם כששניהם משתתפים בעלות בנייתה. (ובד"כ היא על קרקע שניהם).

אמנם צ"ע אם קניין זה יחייב אותו להמשיך ולטפל בצמחים, מפני שההוצאה על השתילים היא דבר שלא בא לעולם, שהרי המים והדשנים והגיזום יהיו רק בעתיד. ואמנם בדרך כלל אדם הנכנס לשותפות משתעבד אף להשקעות בשותפות. למשל כאשר הקונים פרה – משתעבדים להאכילה ולהשקותה ולחלוב ע"מ לקבל פירות בעתיד. אולם השותפות שלפנינו היא כמעט ללא פירות וע"כ השעבוד מעתה על ההשקעות מסופק, וצ"ע.

ועכ"פ, אף אם נעשו שותפים, יכול אחד השותפים להסתלק מן השותפות מתי שירצה; כדברי השו"ע (ח"מ סי' קעו סעי' טז): "נשתתפו סתם, ולא קבעו להם זמן, הרי אלו חולקין כל זמן שירצה אחד מהם, ויטול כל אחד חלקו מהסחורה".

אם נאמר שאינו משתעבד בשותפות רגילה להשקעות בעתיד, מפני שהן לא באו לעולם, ההשתעבדות עתה צריכה להיות כפועל למעשה ידיו. ודרך זו, לגבי שותפות, נתונה במחלוקת, כדלהלן.
כתב בשו"ע (ח"מ סי' קעו סעי' ג):

"האומנים שנשתתפו באומנות, אע"פ שקנו מידם, אינם שותפים. כיצד, שני חייטין או שני אורגים שהתנו ביניהם שכל שיקח זה וזה במלאכתו יהיה ביניהם בשרה, אין כאן שותפות כלל, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם".
"הגה: וי"א דיכולין להקנות זה לזה אפי' בדבר שלא בא לעולם (טור בשם הראב"ד והרא"ש ותשובת רשב"א אלף נז וב"י בשם עיטור). וי"א דאפילו קנין אינם צריכין, אלא כל מה שמתנים זה עם זה מתקיים, אפילו באמירה בעלמא, ואינו יכולין לחזור בהן כל זמן השותפות שהתנו (מרדכי פרק הגזול בתרא והגהות מיימוני פ"ג דשלוחין ופ"י דגזילה וב"י בשם הר"ן). ויש חולקין ואומרים שיכולין לחזור בהן לענין מה שיריחו אח"כ, אבל לא לענין מה שהריחו כבר, ואינו נאמנין לומר שכבר חזרו בהן (נ"י פ"ק דב"ב וריב"ש סימן תעו בשם הרמב"ן והרשב"א)".

לדעת השו"ע (והרמב"ם) אי אפשר ליצור שיעבוד לדבר שלא בא לעולם אלא בשותפות ממונית כגון קניית סחורה בשותפות וכדו', וע"כ אף במקרה דנן שהאחד קנה את השתילים ומעוניין שחברו ישתעבד עמו לטיפול בהם – לא נוצר שום שיעבוד. לדעת הרמ"א ניתן ליצור שיעבוד לכך ומביא שלוש דעות: א. שעבוד בקנין סודר. ב. התנאה אף בלא קניין מחייבת את שניהם. ג. אין יכולים לחזור משותפותם לשעבר (אפילו בקניין – ש"ך ס"ק ח) אבל יכולים לחזור מהשותפות שלהם לעתיד.

השאלה היא כמי מהדעות פוסקים להלכה? בנתיבות המשפט (סי' קעו, ביאורים אות ה) פסק שאין יכול לחזור מלשעבר אבל לגבי העתיד יכול לומר "קים לי" כדעה שיכול להפסיק. וק"ו לגבי דידן שהרי אין כאן רווח ממוני אלא שיעבוד להוצאות. וע"כ לגבי המקרה שלפנינו, אף אם השכן השתעבד בעבר להוצאות ולטיפול בשיחי הגדר החיה מכוח טיפולו בהם, הוא וודאי יכול לחזור בו מכאן ולהבא. ועדיין צריך לדון מצד דיני הנאה שכל אחד נהנה מהגדר החיה.

ג. חיוב תשלומים על הנאה

אדם הנהנה מחברו צריך לשלם על הנאתו, אולם בתנאי שחברו נחסר על ידי זה. בסוגיית "זה נהנה וזה לא חסר" חלקו תוס' והרי"ף בשאלה מה הדין במי שדר בחצר חבירו העומדת להשכרה והוא אינו צריך לכך (=לא עבד למיגר). הרי"ף פסק: "אבל בחצר דקיימא לאגרא צריך להעלות לו שכר ואע"ג דלא עבד למיגר דהא חסריה ממונא".

כלומר, כיוון שבפועל בעל החצר מפסיד שכן אינו יכול להשכירה, אע"פ שאינו צריך לכך, חייב מי שנהנה להשלים את חסרונו של בעל החצר. לעומת זאת תוס' כתבו שכיון שאינו נהנה אינו צריך לשלם על החצר, והשוו זאת למבטל כיסו של חבירו¹. ונפסק כרי"ף (שו"ע חר"מ סי' שסג סעי' ו).

לגבי מקרה דידן, אם השכן טוען שאינו נהנה מהגדר, ומעשיו אינם מוכיחים על כך (יבורר להלן) אינו חייב לשלם, שהרי הוא אינו אוכל את חסרונו של חברו, אלא הוא מוציא הוצאות עבור עצמו.

אם השכן מראה שהוא מעוניין בגדר החיה, בדיבור, או שהוא נוהג לגזום אותה לעתים מזומנות בצורה מדוקדקת ולא רק שלא יפרצו יותר מדי לשטחו, הוא צריך להשתתף בהוצאות, והדבר נלמד מדברי הגמ' (ב"ב ד ע"ב):

"המקיף את חבירו משלש רוחותיו, וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית — אין מחייבין אותו; רבי יוסי אומר: אם עמד וגדר את הרביעית — מגלגלין עליו את הכל".

המדובר שם בהנאה מוחשית של שמירה מהיזק בהמות או היזק ראייה כמבואר בהמשך הסוגיא (אין מנהג המקום לעשיית גדר משותפת למניעת היזק ראייה או כניסה לא רצויה לחצר ליד הבית). במקרה שלפנינו המדובר בהנאה לעין ולהרגשת הפרטיות בלבד, כעין דירה נאה המרחיבה דעתו של אדם, ואעפ"כ אף היא הנאה שאנשים מוציאים עליה מכספם, ושוכרים גננים כדי שיכינו להם גינות ויטפלו בהן. וכאן, בא חבירו וגרם לו הנאה, וכיון שנהנה — מן הראוי לשלם על הנאתו מהגדר. וכן פסק בשו"ע (חר"מ סי' קסא סעי' א):

"בני העיר כופין זה את זה לבנות דלת ובית שער לחצר. וכן כל הדברים

1. והרי"ף וסיעתו דחו שמבטל כיסו הוא בגרמא וע"כ פטור.

שהחצר צריך להם צורך גדול, או הדברים שנהגו בני המדינה לעשותם. אבל שאר הדברים, כגון ציור וכיור, אינו כופהו. עשה אחד מעצמו, אם גילה השני דעתו שהוא חפץ בו, מגלגלין עליו את הכל ונותן לו חלקו בהוצאה".

על כן אם ברור ששמעון נהנה מן הגדר, כגון שגוזם ומיפה אותה מן הצד שלו, או שמודה בדיבור כי הוא נהנה ממנה – יש לחייב אותו חלק מהוצאות הנטיעה וטיפול הגדר.

ד. החלק לתשלום מדין נהנה

השאלה הנשאלת היא איך נחשב, מהבחינה הממונית, את הנאתו של השכן מהגדר החיה.

המשנה ב"מקיף וניקף" כתבה ש"מגלגלים עליו את הכל". הרמב"ם והראב"ד (הל' שכנים פ"ג ה"ד) חלקו במקרה שהבונה את הגדר בנאה בחלקו בלבד, האם ההשתתפות בהוצאות של הנהנה צריכה להיות בכל (ראב"ד), או רק בתשלום מועט כיון שהנהנה אינו יכול להשתמש בכותל הנמצא בחלק חברו (רמב"ם). השו"ע פסק כרמב"ם (סי' קנח סעי' ו).

בקצות החושן (סי' קנח ס"ק ה) האריך במחלוקת זו. והביא דברי המגיד משנה שלפי הרמב"ם אין מחייבים אותו בחצי ההוצאה אא"כ נקנה לו חצי הגדר, וכיון שהגדר בחלקו של חברו אינו זוכה בה ודי בהשתתפות של דבר מועט. עוד הביא בס' קצות החושן שהרמב"ן כתב להיפך מדעת הרמב"ם, שדווקא כשהגדר בחלק חברו חייב השכן להשתתף בחצי ההוצאות, אבל אם אחד מהם בנה את הגדר על חלק שניהם יכול השכן שלא בנה לטעון הפסדת לי קרקע שיכולתי לזרוע בה ערוגת כרכום (שדי לו בערוגה קטנה ומחירו רב), ולגבי שמירת חצרו יושיב שומר. כן הביא בקצות החושן מהב"י שכתב שנראה לו שבבקעה, שאין משתמשים בגדר לבניה נוספת עליה ובצידה, אף הרמב"ם יודה לרמב"ן שמחאת מי שגדרו עברו מועילה, וע"כ לא ישלם אלא סכום מועט כדי הוצאה. קצות החושן השיג עליו שמדברי המ"מ לא משמע כן, שתלה בקנין ולא באפשרויות השימוש.

אולם נראה לענ"ד שכל מחלוקתם היא בגדר השומרת מפני נזקים, אולם לגבי גדר חיה שמיועדת לנוי ולשמירת פרטיות, ולא למניעת נזקים ולהיזק ראייה – השותף שנהנה אינו יכול להסתפק בהשתתפות מועטת. הסיבה לכך היא שההנאה מגדר חיה היא שווה לכל נפש, ולכן אם גילה דעתו שהוא נהנה הוא מתחייב², וכש"כ כאן שחברו לא מיעט את חלקו של חברו שהרי נטע בשלו.

2. לא מפורט מהו שווי ההנאה וכיצד לחשב אותה, יש קושי בחישוב מכמה סיבות: 1. ההנאה מהגדר תגיע רק לאחר זמן – לאחר שהגדר תצמח. 2. יכולות להיות הנאות נוספות מלבד הנאת הגדר עצמה, כגון: אם יש בגדר פרחים או פירות שאפשר לקטוף אותם ולהנות מהם.

ה. כניסה לחצר חברו כדי ליפות את שלו

בררנו, כי אם השכן אינו נהנה ואינו רוצה בגדר החיה אין חבירו יכול לכופו להיות שותף עמו. אולם בעל הגדר טוען כי אין זה נאה שהגדר גזומה רק מצד אחד וע"כ הוא רוצה לגזומה אף מצידו של חבירו. מעיקר הדין אין לו שיעבוד על של חברו, שהרי זוהי חצרו של השני, וכיון שהלה לא השתתף עמו ואינו נהנה מהגדר הוא אינו חייב לו מאומה. ובמידה מסוימת שמעון יכול לטעון כנגד ראובן: מדוע כשנטעת לא נכנסת בחצר שלך, וכך היית יכול לטפל בגדר החיה שלך מכל הכיוונים בלי להיכנס לחצרי, ועתה, הלא ענפיק פורצים לחצרי. אולם נראה, כי לשם יחסי שכנות טובים ומשום דרכי שלום, ראוי שיניח לשכנו שמטפח את הגדר החיה לטפל בגדר ולגזומה אף ע"י כניסה לחצר שלו, ובתנאי שלא יגרום נזקים בחצרו של שמעון ולא ישאיר שם שאריות גזם וכדו'.

סיכום

- א. אין חיוב עשיית גדר בין גינות בישובים קהילתיים ומושבים, כשהחצר משמשת לפרטיות של מנוחה ומשחק. ע"כ החפץ בגדר יכנס לתוך שלו ויעשה את כל ההוצאה על חשבונו.
- ב. במידה והשכן שלא נטע את הגדר מעוניין בה הוא משלם לנוטע את חצי שווי השתילים והוצאות אחזקתה.
- ג. אף אם השכן השתתף בעבר באחזקתה, מצד דיני שותפות הוא יכול להפסיקה כאשר הוא רוצה, כל עוד לא התנו ביניהם זמן הפסקת השותפות.
- ד. במידה והוא נהנה, הוא צריך להשתתף במלוא העלות של הנטיעה והאחזקה.
- ה. אם אינו שותף בגדר ולא משתתף באחזקת הגדר, מן הראוי שיתן לשכנו הנוטע להיכנס ולטפל בגדר אף מצד גינתו.

יצחק רקנטי

רגב נוסף באדמה*

ליוויתי את משה הרשטיק במהלך השלבים השונים של כתיבת התסריט לסרט "אדמה" הייתי עד ללבטיו, לרגעי השמחה שלו כאשר התקדם, או כאשר נפתח לו פתח בדמות רעיון חדש או אמירה חדשה ששם בפי גיבוריו, ולרגעי המבוכה שלו כאשר חש תקוע, כאשר לא ידע איך להביע רעיון כזה או אחר בשפה עלילתית. באלה וגם באלה אפיינו אותו שני קווי התנהגות: דבקות במטרה וצניעות נעימת הליכות. גם אם סייעתי לו במשהו להגשים את רצונו לביים סרט רעיוני – חינוכי בעל מאפיינים עלילתיים, למדתי הרבה מעבודתי המשותפת אתו. אך מעבר להתרשמות האישית, ממנה קשה להימנע, אני מבקש להביע כאן משאלה.

את סרטו "אדמה" ביים משה כמשימת סיום בית הספר לקולנוע וטלוויזיה "מעלה". היו שאמרו, בבית הספר ומחוצה לו, ש"אדמה" אינו סרט עלילתי בעליל, ושאופיו החינוכי – רעיוני מכתוב לטפל בו טיפול אחר מן המקובל בבית הספר לקולנוע. לא זה המקום לדון בגבולות הנהוגים בבית הספר לקולנוע, אבל זו ההזדמנות להעיר משהו על הז'אנר.

נכון שזהו סרט חינוכי, הנועד לשמש כלי עזר לימודי ואמצעי חווייתי משלים, ולא רק להעשיר את צופיו. ככזה חייב הבמאי המופקד על עשייתו להיצמד למטרות החינוכיות שאותן הוא בא לשרת, ולא לסטות אל עבר המבדר, המשעשע, המסקרן כשלעצמו, ובוודאי שלא אל עבר האמירה האישית שלו.

גם אני יודע כי כבר איננו רגילים לראות סרטים כאלה. הם אינם נראים לנו בעינינו מעניינים דיים כדי לרתק אותנו אל המסך, אבל אני מבקש לומר שאיננו יכולים בלעדיהם.

מחד עלינו לומר שהתוכן חשוב בעינינו מן הצורה, ושבשמחה אנו פונים אל המקורות אל אמירותיהם של קודמינו, תוך השתדלות ללוש מהן דרכים חדשות להבנה לחוויה ולתחושה, תוך התבטלות ה'אני' שבנו. הטלוויזיה והקולנוע לטעמנו, אינם יכולים להיות כלים בידוריים ותו לא. מאידך אנו מבקשים להעשיר ולגוון עוד ועוד את דרכי הלימוד שלנו ואת חווית תלמידנו. ניתן אמנם לוותר בכלל על עשיית סרטים, וסרטים חינוכיים בכלל זה, כמו שניתן לוותר על התקדמויות טכנולוגיות אחרות שיש בהן פוטנציאל של תועלת, אך דומה שאפשרות זו כבר מאחורינו. אם כך ואם כך עלינו לפתח את תחום עשיית הסרטים החינוכיים ולהשתכלל בו. סרטו של משה הרשטיק, "אדמה", הוא צעד נוסף בכיוון זה. הוא מעלה בפנינו

* מכתב שנשלח ע"י מר יצחק רקנטי (מנהל ביה"ס לתקשורת "מעלה" לשעבר) למשה הרשטיק (מדרשת התורה והארץ) במאי הסרט "אדמה" (בהוצאת מדרשת התורה והארץ).

מחדש על סדר היום את האופציה של עשיית סרטים חינוכיים, רעיונות, עשויים כהלכה ו... מעניינים.

קצב העריכה, רהיטות הצילום והטיפול המקצועי בפס הקול הם כלי ביטוי של תסריט מוצלח. שילובה בסרט של דמות האדמה, אדמת ארץ ישראל, הוא שילוב נכון לא רק חינוכית, אלה גם כגורם ייחודי של עניין ומקוריות. אני מקווה שמשה ימשיך בעשיית סרטים כאלה, ושדמויות כמשה ישתלבו בנוף התקשורת והקולנוע הישראליים.

